

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΔΙΕΘΝΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ ΥΓΕΙΑΣ

ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΥΓΕΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΑΡΙΝΗ
ΑΘΗΝΑ 2012

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΔΙΠΛΩΜΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
«ΔΙΕΘΝΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ ΥΓΕΙΑΣ»

ΘΕΜΑ: ΕΠΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΥΓΕΙΑΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΑΡΙΝΗ

ΑΘΗΝΑ 2012

NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS
MEDICAL SCHOOL

MASTER OF SCIENCE PROGRAM
“INTERNATIONAL MEDICINE AND HEALTH CRISIS
MANAGEMENT”

ACCULTURATION, SOCIAL EXCLUSION, INTER-CULTURAL HEALTH
CARE

VASSILIKI MARINI

ATHENS 2012

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το φαινόμενο της μετανάστευσης αποτελεί ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα θέματα της σύγχρονης διαλεκτικής και κοινωνικού προβληματισμού. Το θέμα αυτό έχει δημιουργήσει εντάσεις οι οποίες προκαλούν την έξαρση ακραίων πεποιθήσεων και τάσεων ενώ συχνά γίνεται αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης. Η μετανάστευση και οι διεργασίες που οδηγούν σε αυτήν είναι περίπλοκες αλλά οι απαρχές της μπορούν να διερευνηθούν σε γνωστές κοινωνικές και πολιτισμικές δομές. Η έννοια της ταυτότητας στην Ευρώπη επικεντρώνεται στη θεωρία της κατασκευής της, της οποίας κέντρο βάρους γίνεται η έννοια του *πολιτισμού*. Ο πολιτισμός ως κυρίαρχη συνιστώσα πίστης στην κοινή εθνική προέλευση και καταγωγή δημιουργεί στερεοτυπικές εικόνες ύπαρξης εγγενών χαρακτηριστικών, βάση των οποίων κατηγοριοποιούνται οι ομάδες. Αυτή η κατηγοριοποίηση σε πολλές περιπτώσεις οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό ατόμων ή ομάδων οι οποίες διαφέρουν από τα συγκεκριμένα πρότυπα. Ο επιπολιτισμός αναφέρεται στις μεταβολές που προκύπτουν όταν άνθρωποι που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα έρχονται σε άμεση και διαρκή επαφή. Το ενδιαφέρον για τον επιπολιτισμό εστιάζεται στην ανάγκη κατανόησης της αλληλεπίδρασης μεταξύ του πολιτισμού και της ανθρώπινης συμπεριφοράς, τις αλλαγές της συμπεριφοράς ως απόκριση στον “πολιτισμικό κλονισμό” της διαπολιτισμικής επαφής. Έτσι η σύνδεση των προβλημάτων ψυχικής και σωματικής υγείας, της κουλτούρας και των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών μέσα στις οποίες αναδύονται τα προβλήματα καθώς και η μελέτη της πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας, τους τρόπους επικοινωνίας, τα μέσα και τα υποστηρικτικά δίκτυα των υπηρεσιών, αποτελούν μέρος της μελέτης του γενικότερου “μεταναστευτικού ζητήματος” τόσο για την ελληνική πραγματικότητα όσο και για την ευρωπαϊκή.

ABSTRACT

Immigration is considered one of the most controversial aspects of recent dialectic and social debate. This specific topic has brought about such discussion that through it, extremist beliefs have been aroused in modern society as well as, it has been used as a tool for political mass manipulation. Immigration is a complex phenomenon along with the processes that lead to it, yet its origin can be found in familiar social and cultural structures. The idea and theory of “identity” in European intellectual conceptualization has focused on the notion of culture and cultural identity. Culture, from the theoretical point of view, is the leading concept of common view on national origin and heritage. This, as a result leads to stereotypical conceptions on ingenious cultural characteristics that cause discriminations based on group cultural characteristics. This very grouping probably causes the so called cultural isolation on the individual or group level. At this point acculturation refers to the changes or alterations caused to individuals from different cultural backgrounds. At the same time, acculturation focuses on understanding the interaction between cultural heritage and human behavior, the changes in human behavior as a consequence of “cultural shock” due to this very interaction. Thus, it is apparent that there is a connection between psychological and physical disorders through which acculturation issues arise. At the same time, health disorders and access to health care infrastructure and facilities are considered some of the basic aspects of the “migration issue” in modern European as well as Greek reality.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT.....	7
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	12
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ/ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	14
ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ	17
ΈΘΝΟΣ-ΚΡΑΤΟΣ.....	18
Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ-ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	19
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ	22
Η ΣΥΜΒΟΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	22
Η ΕΡΓΑΛΕΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	23
ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	24
ΚΟΣΤΟΣ Η ΟΦΕΛΟΣ;.....	26
ΕΠΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.....	28
ΜΙΑ ΝΕΑ ΠΡΟΚΛΗΣΗ.....	28
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	29
ΕΠΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ	31
ΑΓΧΩΔΕΙΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ.....	34
ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ.....	35
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	35
ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	37
ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΥΓΕΙΑΣ	38
ΚΕΝΤΡΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ.....	38
ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ	39
ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΥΓΕΙΑΣ	42
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ.....	46
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	50
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	52

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το φαινόμενο της μετανάστευσης έχει προκαλέσει τεράστιες συζητήσεις και αντιδικίες σε παγκόσμιο επίπεδο. Από τη μια πλευρά, η εκμετάλλευση της οποίας τυχαίνουν θύματα οι μετανάστες και από την άλλη προβλήματα που προκύπτουν από τη γιγιοποίηση του μεταναστευτικού πληθυσμού αποτελούν συνεχές σημείο τριβής για την κοινωνία. Σε αυτό το φαινόμενο η Ελλάδα, δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση. Παρά το γεγονός ότι είναι μια μικρή χώρα, φιλοξενεί αυτή τη στιγμή στο έδαφός της περίπου 1.2-1.5 εκατομμύρια μετανάστες νόμιμους και μη. Ειδικότερα δε με την παρούσα κρίση που διέρχεται η χώρα, τα κοινωνικά προβλήματα και αντιθέσεις έχουν οξυνθεί, όπως ήταν και αναμενόμενο.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και το τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων των Ηνωμένων Εθνών για το 2010 το 3,1% του παγκόσμιου πληθυσμού είναι μετανάστες δηλ ένας στους τρεις ανθρώπους έχει μετακινηθεί από τον τόπο γέννησης του προκειμένου να εγκατασταθεί αλλού (D. o. H. S. a. I. o. t. I.-E. a. R. C. WHO, 2010).

Το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι πολυσύνθετο και οι διαδικασίες περίπλοκες επειδή αφενός οι ομάδες των μεταναστών είναι πολλές (νόμιμοι- παράνομοι, μόνιμα διαμένοντες ή προσωρινοί, οικονομικοί μετανάστες, πρόσφυγες ή αιτούντες άσυλο, υψηλά εξειδικευμένοι ή ανειδίκευτοι), αφετέρου οι κοινωνίες υποδοχής διαφοροποιούνται εσωτερικά από τοπικές, ταξικές ή έμφυλες διαφοροποιήσεις και από διαφορετικά συστήματα αξιών και προτύπων.

Αυτή η εργασία θα εστιαστεί στην ανάλυση της πλειονότητας των μεταναστών που είναι οι νόμιμα ή παράνομα εγκατεστημένοι, χαμηλής εξειδίκευσης άτομα, και θα προσπαθήσει να εξετάσει το βαθμό ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού τους και τις διαδικασίες χάραξης κοινωνικών συνόρων, μέσω της ταυτότητας και μέσω της κρατικής παρέμβασης.

Στο πρώτο μέρος γίνεται η αποσαφήνιση της έννοιας της ταυτότητας η οποία προσδιορίζεται από την ετερότητα “η έγκληση του ατόμου ως υποκειμένου προϋποθέτει την ύπαρξη ενός Άλλου υποκειμένου” (Althusser, 1983), και η οποία επιβάλλεται έναντι κάποιας άλλης που θεωρείται μειονοτική, αλλά και της έννοιας της κατασκευής ταυτοτήτων

μέσα από την κατηγορική διάσταση του πολιτισμού. Θα δειχθεί επίσης ο ρόλος του έθνους κράτους το οποίο μέσω της δημιουργίας του δυτικού προτύπου οργάνωσής του που διευρύνει τις δικαιοδοσίες του, ταυτίζεται με την κοινωνία θεσπίζοντας θεσμικά και φαντασιακά σύνορα ανάμεσα στους πολίτες και τους μετανάστες αποκλείοντας τους δεύτερους από την οικονομική, κοινωνική και πολιτική συμμετοχή.

Ωστόσο οι διεργασίες ενσωμάτωσης των μεταναστών συνδέονται με παγκόσμιες δυναμικές και διαδικασίες που διαπερνούν τις κοινωνίες υποδοχής και συνδυάζονται με ανασφάλειες που προκαλούνται από τους γρήγορους ρυθμούς της παγκοσμιοποίησης. Η δαιμονοποίηση των μεταναστών ως υπεύθυνων πολλών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες: ανεργία, εγκληματικότητα κλπ υποδηλώνει τις δομικές αδυναμίες του κρατικού μηχανισμού και της πολιτικής ζωής κυρίως μέσα από τον μετασχηματισμό των εθνικών κρατών στον παγκοσμιοποιημένο κόσμο.

Παρότι στις κυρίαρχες προσεγγίσεις της διεθνούς μετανάστευσης η κοινωνία υποδοχής και οι μετανάστες αντιμετωπίζονται από τον πολιτικό και επιστημονικό λόγο ως δυο ενιαία σύνολα απολύτως διακριτά μεταξύ τους με διαφορετικά πολιτισμικά συστήματα, στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα φανεί πώς οι μετανάστες μέσα από διαδρομές προσωπικών και κοινωνικών παραγόντων επιλέγουν στρατηγικές επιπολιτισμού που κινούνται ανάμεσα στην αφομοίωση ή στην περιθωριοποίηση στις κοινωνίες όπου εγκαθίστανται.

Η έξαρση του φαινομένου της μετανάστευσης την τελευταία εικοσαετία στην Ελλάδα εγείρει ερωτήματα σχετικά με τις αλλαγές που συντελούνται στα πολιτισμικά θεμέλια της ελληνικής κοινωνίας αφενός και αφετέρου σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης αλλά και τους όρους ένταξης, με όρους εξομοίωσης ή περιθωριοποίησης, αυτών των ανθρώπων. Πώς η στιγματοποίηση κάποιων ως “παράνομων” τους καθλώνει σε μια ιδιαίτερα ευάλωτη θέση.

Τέλος θα φανεί πώς η περιορισμένη δυνατότητα ενεργούς κοινωνικής συμμετοχής και ισότιμης πρόσβασης σε κοινωνικές παροχές όπως η υγεία επηρεάζει αρνητικά το στόχο της ατομικής και συλλογικής εξέλιξης. Η κρίση υγείας στο μεταναστευτικό πληθυσμό δεν είναι απλή ούτε στη μορφή της ούτε στην κατανόησή της μιας και αποτελεί

το αποτέλεσμα πολύ-παραγοντικών αλληλεπιδράσεων. Έτσι στην παρούσα εργασία θα προσπαθήσουμε να κάνουμε μια σύντομη αναφορά στο αντικείμενο αυτό και να εντοπίσουμε τις βασικές πτυχές του προβλήματος.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Σημείο εκκίνησης αυτής της διπλωματικής είναι η ανάδειξη της θέσης των μεταναστών στην ελληνική επικράτεια και ειδικότερα των υπηκόων τρίτων χωρών που προσκαλούνται στην Ελλάδα για προσφορά εργασίας μέσω σχετικής ΚΥΑ (2009) καθώς και αυτών που παράνομα έχουν εισέλθει στη χώρα. Κοινό σημείο αναφοράς αποτελεί ο επιπολιτισμός, ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι κρίσεις υγείας που προκύπτουν από τη μετανάστευση. Η ανάλυση αυτή στηρίζεται σε βιβλιογραφικές πηγές και έρευνες. Επίσης έχει εμπλουτιστεί με παρατηρήσεις και σχόλια (κριτική ανάγνωση της βιβλιογραφίας). Η βιβλιογραφία για την εκπόνηση της διπλωματικής συλλέχθηκε με επισκέψεις σε ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες όπως είναι του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΑΣΟΟΕ), στη βιβλιοθήκη της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης (ΕΣΔΔ) και στο Ελληνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ). Επίσης για την παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκαν πηγές από τον διεθνή τύπο σε σχετικά με το θέμα περιοδικά, όπως το *European Journal of Migration and Law*, *Global Networks*, *International Migration (IM)*, *International Migration Review (IMR)* και από ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων όπως το *Social Sciences Citation Index (Ευρετήριο Παραπομπών των Κοινωνικών Επιστημών)*, *Science Citation Index Expanded (Ευρετήριο Παραπομπών των Επιστημών)* και το *Oxford Reference Online - The Core Collection*. Μια άλλη πολύτιμη πηγή πληροφοριών ήταν το *Εργαστήριο Μελέτης Μετανάστευσης και Διασποράς (ΕΜΜΕΔΙΑ)* (<http://emmedia.pspa.uoa.gr/news/emmedia/emmedia.html>) και το *Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)* (<http://www.eliamep.gr/en>). Ελήφθησαν υπόψη τα επίσημα κείμενα διαφόρων διεθνών ιδρυμάτων όπως είναι ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΙΟΜ), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΕCD), το *European Migration Network (EMN)* και άλλα. Διάφορες επιστημονικές έρευνες έχουν διεξαχθεί με αφορμή την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της ελληνικής αγοράς εργασίας και της συσχέτισης τους με τη μετανάστευση. Οι περισσότερες από αυτές τις έρευνες περιορίζονται στο πρώτο κύμα έλευσης των μεταναστών (Αλβανοί μετανάστες) ή στην περίοδο της πληθυσμιακής απογραφής του 2001. Δύο πολύ πρόσφατες μελέτες είναι αυτή του *Κρητικίδη, Γ.* (2004)

(Κρητικίδης, 2004), ο οποίος περιγράφει το γενικότερο προφίλ των μεταναστών με βάση το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, το εκπαιδευτικό επίπεδο, τις χώρες προέλευσης, τον χρόνο παραμονής στη χώρα μας, το εργατικό δυναμικό, τους απασχολούμενους, τους άνεργους, το ποσοστό ανεργίας, τη θέση ανεργίας και τον κλάδο ή το επάγγελμα που ασκούν οι μετανάστες. Η άλλη μελέτη ανήκει στον επίκουρο καθηγητή Ζωγραφάκη, Σ. (2010), ο οποίος διερευνά τα χαρακτηριστικά των μεταναστών μέσω των στοιχείων του εργατικού δυναμικού καθώς και τους δείκτες ομοιότητας των ελλήνων εργαζομένων με τους μετανάστες εργαζόμενους, αντίστοιχα. Η εικάστοτε μελέτη προσεγγίζει την ανάλυση της ελληνικής αγοράς εργασίας από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Θα ήθελα να αναφερθώ σύντομα στους περιορισμούς της έρευνας και τις δυσκολίες αυτής: Πρώτον, τα έγκυρα στατιστικά στοιχεία είναι περιορισμένα σε αριθμό. Δεύτερον, στη βιβλιογραφία υπάρχει καλύτερη τεκμηρίωση σε ότι αφορά τους νόμιμους μετανάστες, ενώ λείπουν σαφείς αναφορές για τους παράνομους μετανάστες.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ/ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Ταυτότητα :« Οι άνθρωποι δεν είναι μόνο ο εαυτός τους είναι και η περιοχή όπου γεννήθηκαν, τα παιχνίδια που έπαιζαν σαν παιδιά, τα παραμύθια που άκουσαν, τα σχολεία στα οποία φοίτησαν, οι ποιητές που διάβασαν και ο Θεός στον οποίον πίστεψαν».

[W. Somerset Maugham, The Razor's Edge]

Η έννοια της ταυτότητας διαχωρίζεται στην *Ατομική*, που αφορά στα αμιγώς προσωπικά χαρακτηριστικά και την *Κοινωνική*, που αφορά στις κοινωνικές διαστάσεις της ταυτότητας. Οι περισσότεροι άνθρωποι καταρχήν εντάσσονται σε κάποια θρησκευτική παράδοση, έχουν μια εθνικότητα, ανήκουν σε μια εθνική ή γλωσσική ομάδα, έχουν οικογένεια, επάγγελμα, κοινωνική θέση, κάποιον κοινωνικό κύκλο. Η κοινωνική ταυτότητα ενός ατόμου επομένως είναι πολλαπλή και προσδιορίζεται από το σύνολο των εντάξεών του μέσα στο κοινωνικό σύστημα: ένταξη σε μια έμφυλη, ηλικιακή, κοινωνική τάξη κλπ επιτρέποντάς του να προσανατολίζεται μέσα στο κοινωνικό σύστημα και να εντοπίζεται κοινωνικά (Cuche, 2010).

Οι συλλογικές ταυτότητες μας προμηθεύουν με “σενάρια” δηλ με αφηγήσεις τις οποίες οι άνθρωποι μπορούν να χρησιμοποιήσουν για να καταστρώσουν σχέδια για τη ζωή τους αλλά και για να διηγηθούν την ιστορία της ζωής τους. Καθοριστικός εδώ είναι ο ρόλος των μύθων και των συμβόλων που νοηματοδοτούν την κοινωνική ύπαρξη και τις συλλογικές εμπειρίες προσδίδοντας στα άτομα το αίσθημα του συνανήκειν. Προκειμένου να διαμορφώσει κανείς μια ζωή που θα την χαρακτηρίζει η αξιοπρέπεια είναι φυσικό να ξεκινήσει από μια συλλογική ταυτότητα και να δημιουργήσει θετικά σενάρια ζωής (Appiah, 2009).

Κάθε συγκρότηση ταυτότητας αποτελεί μια διαδικασία δημιουργίας πολιτισμικών κωδικών και διαχείρισης της συνέχειας και της αλλαγής η επεξεργασία των οποίων γίνεται μέσω μιας διαλογικής αντιπαράθεσης με τους ανθρώπους που σχετιζόμαστε. Το χαρακτηριστικό αίσθημα του “ανήκειν” δημιουργείται μέσω της σταθερότητας και της συνοχής που διασφαλίζουν οι διαπροσωπικές σχέσεις οικειότητας που αναπτύσσονται

(Παπαταξιαρχης, 2006).

Σε κάθε εποχή και κοινωνία το σύνολο των εντάξεων τους μέσα στο κοινωνικό σύστημα, ενώνουν ή διαχωρίζουν τους ανθρώπους. Τα συλλογικά σώματα έτσι συγκροτούν μια εσωτερική αλληλεγγύη και χαράζουν νοητά εξωτερικά σύνορα αντιπαραθέτοντας την ομάδα τους (είναι μέλη της ομάδας εκείνοι που είναι όμοιοι υπό μια ορισμένη σχέση), στις άλλες (των οποίων τα μέλη είναι διαφορετικά από τα πρώτα υπ' αυτή την ίδια σχέση), εγναθιστώντας διαδικασίες ορισμού, οροθέτησης, ένταξης και αποκλεισμού (Bell, 1975). Κάθε ομάδα τροφοδοτεί τη δική της περηφάνια και ματαιοδοξία επαίρεται για την ανωτερότητά της εξυμνεί τις δικές της θεότητες και αντιμετωπίζει με περιφρόνηση τις ξένες (Cuche, 2010). Έτσι η κοινωνική ταυτότητα γίνεται ταυτόχρονα εγκλεισμός και αποκλεισμός: ταυτοποιεί την ομάδα και την διακρίνει από τις άλλες ομάδες (Βεντούρα, 2011).

Η σύγχρονη ρητορεία στην Ευρώπη επικεντρώνεται στη θεωρία της κατασκευής της ταυτότητας της οποίας κέντρο βάρους γίνεται η έννοια του *πολιτισμού*. Ο πολιτισμός ως κυρίαρχη συνιστώσα πίστης στην κοινή εθνική προέλευση και καταγωγή δημιουργεί στερεοτυπικές εικόνες ύπαρξης εγγενών χαρακτηριστικών, που έχουν αμετάβλητο και απόλυτο χαρακτήρα, βάση των οποίων κατηγοριοποιούνται οι ομάδες (Appadurai, 1996). Ο κόσμος κατ' αυτή την έννοια είναι μοιρασμένος σε πολιτισμούς οι οποίοι συγκρούονται ή δεν μπορούν να συνυπάρξουν. Αυτή η κατηγοριοποίηση οδηγεί στην εδραίωση της διαφορετικότητας η οποία καθιστά τους ανθρώπους ανόμοιους.

Ο διαχωρισμός αυτός που προβάλλει τη διαφορά, ενισχύει την κοινωνική και οικονομική ανισοτιμία μερών της ίδιας κοινωνίας νομιμοποιώντας όλο και περισσότερο τον αποκλεισμό και τον εγκλωβισμό του Άλλου σε μια κατώτερη κοινωνική θέση καταστρατηγώντας με αυτό τον τρόπο το φιλελεύθερο δικαίωμα του οποίου βασική διακήρυξη είναι η ισότητα και η ελευθερία (Δημήτρης Χριστόπουλος, 2002).

Ουσιαστικά η κατασκευή ταυτότητας λειτουργεί ως παράγοντας διαμόρφωσης εξουσιαστικών σχέσεων σε τοπικό ή διεθνές επίπεδο: *μόνο όσοι διαθέτουν τη νόμιμη αυθεντία, δηλ την αυθεντία που η εξουσία παρέχει μπορούν να επιβάλλουν τους δικούς τους ορισμούς σχετικά με τους ίδιους και τους άλλους* (Bourdieu, 1980). Το διακύβευμα απ' ότι φαίνεται είναι η

επιβολή ισχύος και εξουσίας της πλειονότητας έναντι της μειονότητας. Έτσι σε μια κατάσταση κυριαρχίας η ταυτότητα που ορίζεται από τους πλειονοτικούς μεταφράζεται με το στιγματισμό των μειονοτικών ομάδων (Barth, 1995).

Αυτές οι ανισότητες και οι ιεραρχίες εκφράζονται και στη μετανάστευση ακριβώς επειδή η μετανάστευση εντατικοποιεί τις συγκρούσεις ταυτότητας φέροντας στο προσκήνιο ζητήματα πολιτισμικών διαφορών, την αίσθηση του “ανήκειν” ή της αποξένωσης, την αίσθηση της αξίας του εαυτού και της συμμετοχής στην κοινωνική ομάδα (Βεντούρα, 2011).

ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Το έθνος αποτελεί έναν από τους ιδιάζοντες τρόπους για τη συγκρότηση συλλογικών σωμάτων στα νεότερα χρόνια: πρόκειται για μια από τις οδούς για την κοινωνική οροθέτηση συλλογικοτήτων (Βεντούρα, 2011).

Το έθνος δεν ταυτίζεται με ένα μόνο ορισμό αλλά κατασκευάζεται ανάλογα με το φιλοσοφικό και πολιτικό υπόβαθρο που υιοθετείται βάση του οποίου προσδιορίζεται και η εθνική ταυτότητα των μελών του (Λιακος, 2005). Έτσι:

A. Στην προσέγγιση του έθνους ως φυσική οντότητα η εθνική ταυτότητα θεωρείται φυσικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης υποκειμενικότητας. Η εθνοπολιτισμική ταυτότητα θεωρείται αρχετυπική γιατί η ένταξη στην εθνική ομάδα είναι η πρώτη και η πιο θεμελιακή από όλες τις κοινωνικές εντάξεις και είναι εκείνη μέσα στην οποία δημιουργούνται οι πιο καθοριστικοί δεσμοί, αυτοί που θεμελιώνονται σε μια κοινή γενεαλογία (δεσμοί αίματος). Συμβάλλει έτσι σημαντικά στην ανάπτυξη της πίστης στην ενότητα, στην ομοιογένεια και στον οροθετημένο χαρακτήρα του εθνικού συνόλου (Smith, 2000; Τζούμα, 2006).

B. Στην προσέγγιση του έθνους ως πολιτιστική και ιστορική συνέχεια η εθνική ταυτότητα συγκροτείται από τη κοινή γλώσσα, τη θρησκεία, την κοινή ιστορία και τις κοινές παραδόσεις μέσω των οποίων διαμορφώνονται κοινές αξίες, κοινές πνευματικές πεποιθήσεις που δημιουργούν μια αίσθηση οικειότητας και ένα αίσθημα του “ανήκειν” (Gellner, 2002; Smith, 2000).

Γ. Σύμφωνα με την κατασκευαστική προσέγγιση του έθνους (έθνος= κατασκευή, φαντασιακή κοινότητα) τα έθνη αποτελούν μονάχα “νοερές κοινότητες”. Αν υπάρχουν έθνη, υπάρχουν ως φαντασιακές επινοήσεις κατασκευασμένες μέσα από την εκπαίδευση, τα ΜΜΕ και μια διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης (Αντερσον, 1997). Μέσα στα έθνη επομένως τα άτομα συναντούν μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό εκείνων με τους οποίους υποτίθεται ότι μοιράζονται μια εθνική ταυτότητα. Ο ιστορικός *Eric Hobsbawm* (1983) υποστήριξε ότι η πίστη στην ιστορική συνέχεια και την πολιτισμική καθαρότητα αποτελεί μύθο που επινοήθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα με την προσπάθεια δημιουργίας εθνικής ταυτότητας προκειμένου να σταθεροποιηθούν οι ασταθείς ταξικές κοινωνίες.

Σε κάθε περίπτωση οι διαδικασίες συγκρότησης του εθνικού υποκειμένου μέσω

των εθνικών ταυτοτήτων χρησιμοποιήθηκαν για να νομιμοποιήσουν τις διακρίσεις μεταξύ των πολιτών και των ξένων. Ο στιγματισμός ή η εχθρότητα έναντι του ξένου παίζει σημαντικό ρόλο: αποδίδοντας μια συγκεκριμένη εικόνα στον Άλλο ορίζει παράλληλα την εθνική συλλογικότητα ενώνει το “όμοιο” διαχωρίζοντάς το από το “ανόμοιο” (Kymlicka, 2007).

Οι συντηρητικές επιφυλάξεις για τη μετανάστευση πηγάζουν από την πίστη πως η πολυπολιτισμικότητα οδηγεί στην αστάθεια και τη σύγκρουση. Από τη στιγμή που οι σταθερές και επιτυχημένες κοινωνίες βασίζονται πάνω σε κοινές αξίες και σε έναν κοινό πολιτισμό, η μετανάστευση, ειδικότερα από κοινωνίες με διαφορετικές θρησκείες και παραδόσεις θα έπρεπε είτε να περιοριστεί αυστηρά, είτε οι μειονοτικές ομάδες να ενθαρρυνθούν να αφομοιωθούν μέσα στον πολιτισμό της κοινωνίας υποδοχής (Cuche, 2010; Kymlicka, 2007; Δημήτρης Χριστόπουλος, 2002; Δ Χριστόπουλος, 2002). Έτσι οι μετανάστες γίνονται αντιληπτοί ως μέλη ξένων εθνών και η παρουσία τους αντιμετωπίζεται ως εν δυνάμει απειλή για την κρατική κυριαρχία και ασφάλεια αλλά και για την οικονομική ευμάρεια και την κοινωνική συνοχή των χωρών υποδοχής. Η εμμονή στη διατήρηση της πολιτισμικής καθαρότητας και των καθιερωμένων παραδόσεων προάγει ή νομιμοποιεί την ξενοφοβία και τον ρατσισμό (Heywood, 2007a, 2007b).

Η αποδόμηση της έννοιας της κοινωνικά κατασκευασμένης εθνικής ταυτότητας, εκφράζεται στην άποψη του Heywood (2007) ο οποίος ισχυρίζεται ότι τα έθνη μπορούν να προσδιοριστούν μόνο “υποκειμενικά” από τα ίδια τους τα μέλη. Με αυτή την έννοια το έθνος είναι μια ψυχοπολιτική οντότητα, μια ομάδα ανθρώπων που θεωρούν τους εαυτούς τους ως μια φυσική πολιτική κοινότητα και διακρίνονται από την κοινή τους αφοσίωση ή αγάπη με τη μορφή του πατριωτισμού. Αναγνωρίζουν ο ένας τον άλλον ως άτομα που ανήκουν στην ίδια κοινωνία και αυτό το αίσθημα του συνανήκειν αποτελεί τη βάση της εθνικής τους ταυτότητας.

ΈΘΝΟΣ–ΚΡΑΤΟΣ

Με την οικοδόμηση των σύγχρονων κρατών-εθνών η ταυτότητα έγινε υπόθεση του κράτους. Το κράτος γίνεται ο διαχειριστής της ταυτότητας για την οποία εγκαθιδρύει κανόνες και ελέγχους. Μέσω των διαφόρων κωδικών δικαίου, μέσω της φορολογίας και

της κοινωνικής πολιτικής, του στρατού και του σχολείου συμβάλλει στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας.

Έτσι τα κρατικά σύνορα όχι μόνο καθορίζουν τις νομικές δικαιοδοσίες αλλά ορίζουν επίσης έναν “λαό” ή ένα “έθνος” που αποτελεί μια ενιαία πολιτική κοινότητα στο πλαίσιο της οποίας όλοι συμμερίζονται μια κοινή εθνική γλώσσα, έναν κοινό πολιτισμό και μια κοινή ταυτότητα (Gellner, 2002). Φυσικά τα σύνορα των κρατών σπάνια συμπίπτουν απολύτως με τις εθνικές ταυτότητες. Τα περισσότερα κράτη περιλαμβάνουν ανθρώπους οι οποίοι δεν αισθάνονται μέρος της κυρίαρχης εθνικής κοινότητας είτε επειδή η πλειονότητα τους αντιλαμβάνεται ως “ξένους” και παρεμποδίζει έτσι την ενσωμάτωσή τους (πχ παράνομοι μετανάστες) είτε επειδή οι ίδιοι δεν επιθυμούν να ενσωματωθούν και διατηρούν τη δική τους εθνική ταυτότητα (Kymlicka, 2007; Smith, 2000).

Άλλωστε μέσω της άσκησης της εξουσίας και της θέσπισης των νόμων και των κανόνων επιχειρείται η διάκριση μεταξύ του ξένου και εθνικού πληθυσμού, μεταξύ αυτών που έχουν κοινωνικά δικαιώματα και εκείνων που δεν έχουν, προσδίδοντας στους τελευταίους μια περιθωριακή θέση που χαρακτηρίζεται από προσωρινότητα, ενώ κατασκευάζονται οι απαραίτητες κατηγορίες και εικόνες που επιβάλλουν μια προβληματική. Διαμορφώνεται έτσι ένα σύστημα εθνοδιαστρωμάτωσης που συνίσταται στη διαίρεση του πληθυσμού σε κατηγορίες με άνισα δικαιώματα και άνιση πρόσβαση στην οικονομική και πολιτική δύναμη (Barth, 1995; Liederson, 1972; Richmond, 1972). Ωστόσο τις τελευταίες δεκαετίες η υπονόμευση του κράτους πρόνοιας και η ελαστικοποίηση της εργασίας πλήττει τόσο τους γηγενείς όσο και τους μετανάστες εργαζομένους. Όλο και περισσότεροι ντόπιοι και αλλοδαποί εργάζονται με περιορισμένα ή ανύπαρκτα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα προκειμένου να μειωθεί το κόστος της παραγωγής και αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, να αυξηθεί η ευελιξία της αγοράς εργασίας και η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας (Βεντούρα, 2011).

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ–ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

είμαστε όλοι αναγκασμένοι να ζούμε σ’ ένα σύμπαν που δεν μοιάζει σε τίποτε με τον τόπο από τον

οποίο καταγόμαστε. Πρέπει όλοι να μάθουμε άλλες γλώσσες, άλλους τρόπους ομιλίας, άλλους κώδικες. Κι έχουμε όλοι την εντύπωση πως η ταυτότητά μας, έτσι όπως την ξέραμε παιδιά, απειλείται.»

Η παγκοσμιοποίηση έχει ενισχύσει την ροπή προς τον κίνδυνο, την αβεβαιότητα και την αστάθεια κάτι που σημαίνει ότι οι άλλοτε σταθερές πραγματικότητες έχουν καταρρεύσει.

Η μείωση της ικανότητας του έθνους-κράτους να οργανώνει την οικονομική και πολιτική ζωή λόγω των ανταγωνιστικών πιέσεων της διεθνούς αγοράς και τον υπερεθνικό χαρακτήρα των οικονομικών δραστηριοτήτων, η συγκρότηση μιας νέας μεταεθνικής πολιτικής τάξης μέσα σε ένα εν μέρει παγκοσμιοποιημένο και εν μέρει εθνικό ιεραρχικό περιβάλλον, σε συνδυασμό με την αποδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας υπονόμισαν την αίσθηση ασφάλειας και στήριξης που παρείχαν οι κρατικοί θεσμοί (Heywood, 2007a, 2007b).

Μια δεύτερη μορφή αβεβαιότητας συνοψίζεται στην ιδέα του *Ulrich Beck* (1992) περί “κοινωνίας της διακινδύνευσης” (Beck, 1992). Αυτή χαρακτηρίζεται από την ενίσχυση του ατομικισμού και την αποδυνάμωση της παράδοσης, της κοινωνικής αλληλεγγύης, της κοινότητας και των καθιερωμένων θεσμών. Η αβεβαιότητα από αυτή τη σκοπιά έχει μια προσωπική και ψυχολογική διάσταση: όταν όλα τα σημεία αναφοράς υπονομεύονται, αμφισβητούνται οι βασικές αξίες, ακόμα και το αίσθημα ταυτότητας των ανθρώπων.

Ο ανθρωπολόγος *Appadurai* (1996) ισχυρίζεται ότι οι αυξημένες πολιτισμικές ροές στα επίπεδα των ανθρώπων, των εικόνων, των ιδεών, της τεχνολογίας και του κεφαλαίου καθώς υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα παράγουν μια “θεμελιώδη αποδιάρθρωση” μεταξύ της οικονομίας, του πολιτισμού και της πολιτικής και κατά συνέπεια παράγουν και αναπαράγουν ένα νέο τύπο πολιτισμικής διαφοράς η οποία τείνει να υποστασιοποιηθεί νομιμοποιώντας όλο και περισσότερο τις διακρίσεις (Appadurai, 1996).

Η μετανάστευση αποτελεί μια από τις διαδικασίες της σύγχρονης ιστορίας που διαταράσσουν ακόμα περισσότερο την εικόνα του αυτόνομου και αυτοαναπαράγόμενου έθνους -κράτους. Δημιουργεί ή εντείνει ταξικές διαφοροποιήσεις και κοινωνικό-οικονομικές αλλαγές, ενώ φέρνει στην επιφάνεια τις δομικές αδυναμίες του κρατικού

μηχανισμού και της πολιτικής ζωής της χώρας υποδοχής (Πετμεζίδου & Παπαθεοδώρου, 2004). Έτσι ο στιγματισμός των μεταναστών και η απόδοση σε αυτούς όλων των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες: ανεργία, εγκληματικότητα, πολιτιστικές συγκρούσεις, ακόμα και θρησκευτικές εντάσεις, αποτελεί μια συντονισμένη προσπάθεια μετατόπισης των πολιτικών αναλύσεων από το θέμα των αυξανόμενων διεθνώς οικονομικών και πολιτικών ανισοτήτων, από τις ταξικές ή έμφυλες διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό κάθε κράτους ή τις διαπλοκές συμφερόντων που υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα (Taylor, 1997; Θ Μαρούκης, 2012). Ίσως θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τα παραπάνω σε μια φράση του Young *“καμία άλλη πληθυσμιακή ομάδα δεν έχει τη μαγική δύναμη να παρέχει “εξηγήσεις” για κάθε πιθανό πρόβλημα της κοινωνίας υποδοχής”*.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Η ΣΥΜΒΟΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η Ελλάδα ως “ιστορική κοινωνία” έχει τη δυσκολία να συλλάβει την ιδέα της ενότητας της ανθρωπότητας μέσα στην πολιτισμική ποικιλομορφία και θεωρείται κοινωνία ιστορικά εθισμένη στην προβολή της πολιτισμικής ομοιότητας (Κόντης, 2000).

Η πολιτισμική κοινότητα στην Ελλάδα θεωρείται συνάρτηση της κοινωνικότητας η οποία παράγει και αναπαράγει την ομοιότητα και άρα συνιστά γενικευμένο μηχανισμό εξομοίωσης. Η οικειότητα δηλαδή ανάμεσα στους ανθρώπους αντανάκλα την αναμεταξύ τους ομοιότητα. Αυτοί που διαφέρουν πολιτισμικά οι “άλλοι” αφού δεν μας μοιάζουν, αντί να κινούν την περιέργεια και το ενδιαφέρον, συχνά αποτελούν απειλή ή τουλάχιστον αντικείμενο αδιαφορίας και απαξίωσης. Έτσι τα περιθώρια που υπάρχουν για την κοινωνική ενσωμάτωσή τους από τη στιγμή που εμμένουν στη διαφορετικότητά τους είναι ελάχιστα (Παπαταξιαρχης, 2006).

Η φιλοξενία συγκροτεί μια ιεραρχική σχέση αφού ο ξένος καλείται να αναγνωρίσει τον οικοδεσπότη στο ρόλο του επικυρίαρχου και να αποδεχθεί τις πολιτισμικές του προτιμήσεις καταπιέζοντας τις δικές του. Η ταυτότητα του οικοδεσπότη αποτελεί μέτρο εξομοίωσης, ενώ η ταυτότητα του φιλοξενούμενου θεωρείται σχετική και δεκτική τροποποίησης (Παπαταξιαρχης, 2006). Η αντανάκλαση της φιλοξενίας στην κοινωνία ως τρόπος συγκρότησης της ταυτότητας αποτελεί βασική όψη της εσωστρέφειας και του εθνοκεντρισμού (Cowan, 2000; Herzfeld, 1991).

Ένα κράτος θεμελιωμένο σε μια εθνική αυτογνωσία όπου η ομοιότητα λειτουργεί ως μέτρο της συλλογικής ταυτότητας και απαξίωσης της διαφοράς, βιώνει για πρώτη φορά στην πρόσφατη ιστορία του την πρόκληση μιας νέας ετερότητας που εμφανίστηκε στο προσκήνιο.

Παρότι το ζήτημα της πολιτισμικής διαφοράς είναι παγκόσμιο, στην Ελλάδα πήρε διαστάσεις. Σύμφωνα με ευρωπαϊκή κοινωνική έρευνα το 2004 η Ελλάδα αναδεικνύεται σε πρώτη ευρωπαϊκή χώρα στους δείκτες ξενοφοβίας (Παπαταξιαρχης, 2006).

Η ΕΡΓΑΛΕΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Η εργαλειοποίηση της μετανάστευσης κινείται σε τρεις βασικούς άξονες:

1. Σε μια κοινωνία που έχει ανάγκη την αίσθηση σταθερότητας, ασφάλειας και συνοχής, το ζήτημα της μετανάστευσης είναι από τις λίγες σταθερές που βοηθούν τον πολιτικό λόγο να εκμεταλλευτεί το φαινόμενο για συσπείρωση υποστηρικτών. Η μετανάστευση επειδή είναι από τα τελευταία κομμάτια πολιτικής που παραμένουν υπό την εθνική κυριαρχία σε μια εποχή εξωτερικής πολιτικής επιτήρησης, μπορεί να γίνει ο ρυθμιστής των πολιτικών αναμετρήσεων αφού προσφέρεται ως πεδίο κινδυνολογίας και αποτελεί το μοναδικό πεδίο προεκλογικών υποσχέσεων στο εσωτερικό της χώρας (Θ Μαρούκης, 2012; Θάνος Μαρούκης & Συρρή, 2010).

2. Η κρίση προκαλεί την κατάρρευση του κοινωνικού κράτους διαλύοντας τις δομές πρόνοιας δημιουργώντας ακραία φαινόμενα αποκλεισμού με αποτέλεσμα να απειλούνται οι πλειοψηφίες των κατώτερων στρωμάτων αλλά και της μεσαίας τάξης, πράγμα που συνιστά όξυνση των κοινωνικών εντάσεων και διάλυση της κοινωνικής συνοχής. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες είναι πιο εύκολο να ενοχοποιηθούν οι “άλλοι” παρά να διεκδικηθεί μια διάσωση για όλους μέσα από δικαιώματα (Συρρή, 2011).

3. Η ρητορική του ρατσισμού η οποία συνδέει τα αίτια της ανεργίας με την παράνομη μετανάστευση και σκιαγραφεί τους παράνομους μετανάστες ως εχθρό των άμεσων συμφερόντων μας. Η ανάπτυξη του ρατσισμού, η οποία βασίζεται στην παραδοχή ότι ο κόσμος είναι χωρισμένος σε πολιτισμούς και ότι αυτοί οι πολιτισμοί συγκρούονται ή ότι δεν μπορούν να συνυπάρξουν, δημιουργεί διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των ατόμων της κοινωνίας προβάλλοντας την άποψη ότι Εμείς οι εντός του τείχους αξίζουμε μια ποιοτική ζωή ενώ οι Άλλοι οι εκτός όχι.

Η ανάπτυξη και διάδοση της ρητορικής του ρατσισμού συνεπικουρείται από την αντιμεταναστευτική ρητορεία των ΜΜΕ μέσω των οποίων η εθνικότητα μετατρέπεται σε ιδιότητα και ανάγεται σε τεκμήριο εγκληματικής συμπεριφοράς (Παύλου, 2006). Αντιμετωπίζοντας όλους τους αλλοδαπούς ως (λάθρο) μετανάστες και ως «κίνδυνο» και «απειλή», συμβάλλουν στην συγκατάθεση της κοινωνίας στην αύξηση των ανισοτήτων.

Οι κατηγοριοποιήσεις των ανθρώπων και η προβολή των διακρίσεων διαμορφώνουν αρνητικά στερεότυπα, εκτρέφουν την ξενοφοβία και συμβάλλουν στην ανάπτυξη ιδεών, που εκφέρονται κυρίως μέσω των ακροδεξιών ομάδων, ότι όποιος διαφωνεί με την παρουσία του διαφορετικού ή την έκφραση διαφορετικών ιδεών από τις δικές του, μπορεί να πάρει την κατάσταση στα χέρια του.

ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

“...people will migrate legally if they can, illegally if they have...”

Antonio Guterres, UN High Commissioner for Refugees

Η Ελλάδα το διάστημα 2005-2011 χαρακτηρίστηκε ως κύρια-είσοδος μετανάστευσης στην Ευρώπη (συγκεκριμένα χαρακτηρίζεται ως “η πύλη της Ευρώπης για παράνομη μετανάστευση”). Η Αθήνα έχει μετατραπεί σε έναν από τους κεντρικούς διαμετακομιστικούς σταθμούς παράνομης διακίνησης μεταναστών προς την Ευρώπη. Η απουσία του κράτους στη μαζική εισροή χωρίς κανέναν έλεγχο και φροντίδα και η έλλειψη κοινωνικής πολιτικής σε στέγαση, υγειονομική περίθαλψη και πρόνοια, έχει οδηγήσει στη διαβίωση χιλιάδων μεταναστών σε άθλιες συνθήκες στο κέντρο της Αθήνας, αλλά και σε άλλα αστικά κέντρα, υπό καθεστώς αποκλεισμού και περιθωριοποίησης, αφήνοντας περιθώρια στην αύξηση της ανομίας των οργανώσεων που εκμεταλλεύονται μετανάστες αλλά και στην αύξηση της εγκληματικότητας.

Όμως γιατί υπάρχει τόσο σημαντική παράτυπη μετανάστευση στην Ελλάδα;

Πρώτον, λόγω γεωγραφικής θέσης, η Ελλάδα είναι ελκυστική για τα παράνομα δίκτυα που έχουν διαμορφωθεί εξαιτίας της αυξανόμενης ζήτησης για μετακινήσεις από ανθρώπους που προσπαθούν να ξεφύγουν από την φτώχεια, τα αυταρχικά καθεστώτα και τις περιβαλλοντικές καταστροφές.

Δεύτερον, γιατί οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν διαμόρφωσαν ολοκληρωμένη πολιτική μετανάστευσης και άρα αναγκάστηκαν να διαχειριστούν το πρόβλημα που δημιουργήθηκε με επαναλαμβανόμενα προγράμματα νομιμοποίησης και επιχειρήσεις «σιούπας». Με τα προγράμματα νομιμοποίησης του 1997-98 και του 2001 μεγάλο μέρος των μεταναστών απέκτησε νόμιμο καθεστώς χωρίς όμως να χαραχθεί συντονισμένη πολιτική ένταξης τους.

Το 2005 ήταν η χρονιά του τελευταίου προγράμματος νομιμοποίησης και έκτοτε στην κατάσταση των παράνομων μεταναστών και αιτούντων άσυλο δεν έχει γίνει τίποτα από δράσεις παρέμβασης της ελληνικής πολιτείας. Οι πολιτικές “ένταξης” ως πολιτικό εγχείρημα σηματοδοτούν την αποτυχία διαχείρισης – ελέγχου της μετανάστευσης τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα, τόσο των μεταναστευτικών ροών εισόδου, όσο και του σεβασμού των δικαιωμάτων και της κοινωνικής συνοχής (Μαράτου-Αλιπράντη & Γκαζόν, 2005).

Τρίτον, η αυστηρή πολιτική αναφορικά με την είσοδο μεταναστών και αιτούντων άσυλο της χώρας μας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμβάλλει στην αύξηση της παράνομης μετανάστευσης, στη συρρίκνωση της πολιτικής ασύλου και στη μετατόπιση της πολιτικής προς την καταπολέμηση της παράνομης εισόδου. Ανυπομονώντας να «απαλλαγούν» από την παρουσία ολοένα και περισσότερων αλλοδαπών στο έδαφός τους και επιδιώκοντας να αποτρέψουν άλλους από το να έρθουν, οι αρμόδιες υπηρεσίες σε πολλά κράτη υποδοχής εξετάζουν πλημμελώς και καχύποπτα τις αιτήσεις για άσυλο, παραβλέποντας τον συχνά υπαρκτό κίνδυνο βασανιστηρίων και κακομεταχείρισης που θα υποστούν αριετοί εξ αυτών στις χώρες επιστροφής.

Τέλος, γιατί υπήρχε «χώρος» στην ελληνική οικονομία για την εξάπλωση αυτού του φαινομένου και άρα υπήρχε ανεπιτηκότητα. Μέσα στο πλήθος των παράτυπων μεταναστών αναπόφευκτα έχουν δημιουργηθεί όλων των ειδών οι πραγματικότητες. Κάποιοι μπορεί να είναι εγκληματίες και να εκμεταλλεύονται τα παράνομα δίκτυα μετακίνησης ανθρώπων και αγαθών, και κάποιοι άλλοι επιδιδόμενοι σε κάποια μορφή επαγγελματικής απασχόλησης νόμιμης ή παράνομης γίνονται θύματα στυγνής εκμετάλλευσης (Γρωπα, 2011).

Σε κάθε περίπτωση οι μετανάστες που μπήκαν στη χώρα παράνομα ή παρέμειναν μετά τη λήξη της βίζας τους ή εκείνοι που έρχονται ως πρόσφυγες ζητώντας προσωρινή προστασία, διατηρούνται στο περιθώριο της ευρύτερης κοινωνίας αφού αντιμετωπίζουν τεράστια εμπόδια στην ένταξή τους – νομικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και ψυχολογικά. Η συνολική έλλειψη ανοχής προς το ξένο και η απουσία συγκροτημένης και ολοκληρωμένης μεταναστευτικής πολιτικής έχει οδηγήσει στην ανοχή της κοινωνίας προς

την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο αυστηρός έλεγχος, μέσο με το οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την παράνομη οικονομική μετανάστευση, δεν μπορεί να είναι η λύση στο ζήτημα, καθόσον αντιμετωπίζει τις συνέπειες και όχι τις αιτίες που το προκαλούν. Ζήτημα πρώτης προτεραιότητας αποτελεί η αναθεώρηση της Συνθήκης Δουβλίνο II που προβλέπει επαναπροώθηση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής (Μαράτου-Αλιπράντη & Γιαζόν, 2005). Η συμφωνία αυτή, η οποία εγκλωβίζει τους μετανάστες στο σημείο εισόδου τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μεταβάλλει την Ελλάδα από χώρα διέλευσης χιλιάδων μεταναστών σε τελικό προορισμό τους.

ΚΟΣΤΟΣ Η ΟΦΕΛΟΣ;

Το ζήτημα της παράνομης μετανάστευσης μπορεί να ειπωθεί από πολλές πλευρές. Η μία αφορά στο κόστος και στα προβλήματα που προκύπτουν από την μη-νόμιμη μετανάστευση, η άλλη αφορά στην εκμετάλλευση της κοινωνίας, των επιχειρήσεων ή των κυκλωμάτων που τους αντιμετωπίζουν ως θύματα που εργάζονται σκληρά χωρίς να αμείβονται ανάλογα, ενώ μια τρίτη ως ένα φαινόμενο που προσφέρεται για πολιτική εργαλειοποίηση αφού το ποσοστό του 10% των “μη κανονικών” μεταναστών στο σύνολο του αλλοδαπού πληθυσμού της Ευρώπης δεν δικαιολογεί το μέγεθος της βαρύτητας που έχει δοθεί στο θέμα.

Η μετανάστευση αποτελεί ζήτημα προτεραιότητας για την Ευρωπαϊκή Ένωση και αν αναπτυχθεί ορθά μπορεί να αποτελέσει παράγοντα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης για όλα τα κράτη-μέλη. Σύμφωνα με δημογραφικές έρευνες (Μπάγιαβος & Παπαδοπούλου, 2003) η ΕΕ χρειάζεται μετανάστες προκειμένου να αντιμετωπίσει τις οικονομικές και δημογραφικές της ανάγκες. Οι ανάγκες της ηπειρου και της Ε.Ε για εργατικά χέρια θα είναι τουλάχιστον 20 εκατομμύρια μέσα στις επόμενες δεκαετίες. Υπολογίζεται ότι ακόμη και η συνέχιση των μεταναστευτικών ρευμάτων δεν αναμένεται να αντιστρέψει δύο από τις σημαντικότερες τάσεις του πληθυσμού της Ευρώπης: α) τη σχετικά ασθενή αύξηση του συνολικού πληθυσμού και β) τη διεύρυνση της δημογραφικής γήρανσης. Σύμφωνα με τις ίδιες έρευνες για την Ελλάδα η αποφυγή μιας μελλοντικής μείωσης του συνολικού πληθυσμού τα επόμενα χρόνια απαιτεί τη συνέχιση των

μεταναστευτικών εισροών. Άλλωστε τα τελευταία χρόνια ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας αυξάνει έστω και οριακά μόνο κάτω από την επίπτωση της καθαρής μετανάστευσης αφού η φυσική αύξηση είναι αρνητική

Μια στοχευόμενη μεταναστευτική πολιτική άλλωστε θα μπορούσε να αξιοποιήσει τα κονδύλια που προέρχονται από την ΕΕ για την κοινωνική υποστήριξη κυρίως των αιτούντων άσυλο, αφού η Ελλάδα στο διάστημα 2008-2013 δικαιούνταν από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσφύγων 17,8 εκατομμύρια. Έλαβε 7,1 εκατομμύρια επιπλέον το 2008-2009 ως ξεχωριστή επείγουσα χρηματοδότηση για την ικανότητα υποδοχής της μεγάλης εισροής υπηκόων της Αφρικής. Η χρηματοδότηση επίσης από το Ευρωπαϊκό Ταμείο για την ένταξη υπηκόων Τρίτων Χωρών ανέρχεται στα 20,6 εκατομμύρια για το 2007-2013 (Θ Μαρούκης, 2012; Θάνος Μαρούκης & Συρρή, 2010).

ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΜΙΑ ΝΕΑ ΠΡΟΚΛΗΣΗ

Πώς είναι να είσαι ξένος;...Πώς είναι να μιλά ο δάσκαλος πολύ γρήγορα κι εσύ να είσαι η μόνη που δεν καταλαβαίνεις τι λέει και να προσπαθείς να του πεις να μιλά πιο αργά;...Πρέπει να ζήσεις στη χώρα κάποιου άλλου για να καταλάβεις.¹

Η έννοια του επιπολιτισμού συνοψίζει τα φαινόμενα που συνδέονται με τη διαπολιτισμική επαφή ατόμων ή ομάδων που προέρχονται από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες καθώς και με τις αλλαγές που προκύπτουν από αυτήν. Πρόκειται για τη διαδικασία πολιτιστικής αλλαγής ενός ατόμου ή μιας ομάδας κάτω από την επίδραση ενός επικρατέστερου πολιτισμού.

Το ενδιαφέρον για τον επιπολιτισμό εστιάζεται αφενός στην αύξηση της μετανάστευσης σε παγκόσμια κλίμακα και αφετέρου στην ανάγκη κατανόησης της αλληλεπίδρασης μεταξύ του πολιτισμού και της ανθρώπινης συμπεριφοράς, τις αλλαγές των στάσεων, των συμπεριφορών και των αξιών ανάμεσα στις πολιτισμικές ομάδες, αφού τόσο οι μετανάστες όσο και η κοινωνία υποδοχής υφίστανται σειρά μεταβολών λόγω της επαφής και των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ τους ως διαδικασία αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης (Βεντούρα, 2011).

Οι μετανάστες έχουν να διαχειριστούν ζητήματα όπως η διαμόρφωση της νέας ταυτότητας (ατομικής, κοινωνικής, εθνικής), η κρίσιμη απόφαση για το τι θα “αφήσουν πίσω” και τι “θα κρατήσουν” από τη χώρα προέλευσης, τη καινούργια γλώσσα, τη μεταβολή των αξιών, τις διαπροσωπικές σχέσεις, τις στερεοτυπικές αντιλήψεις, την προκατάληψη. Η διαχείριση αυτών των ζητημάτων εξαρτάται αφενός από τους παράγοντες επιπολιτισμού και προσαρμογής και αφετέρου από τις στρατηγικές τις οποίες ενδέχεται να υιοθετήσουν οι διάφορες ομάδες μεταναστών για τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας τους στις νέες συνθήκες (Sam & Berry, 2006). Οι παράγοντες επιπολιτισμού μπορούν να διαχωριστούν στο κοινωνικό και στο ατομικό επίπεδο.

---

¹ Γράφτηκε από τη μαθήτριά της 3ης τάξης του Γυμνασίου Newton North, Noy Chou, που ήρθε από την Καμπότζη [Απόδοση στα Ελληνικά από τα Αγγλικά: Α.Ψάλτη]

Στο κοινωνικό επίπεδο αναφέρονται οι πολιτισμικές, οικονομικές, πολιτικές συνθήκες που επικρατούν στις κοινωνίες αποστολής αλλά και υποδοχής, το κοινωνικό και δημογραφικό υπόβαθρο, οι κυρίαρχες μεταναστευτικές πολιτικές και οι πολιτικές ένταξης.

Στο ατομικό επίπεδο αναφέρονται οι παράγοντες που συναρτώνται με τα ατομικά χαρακτηριστικά του μετανάστη πχ φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, διάρκεια εγκατάστασης, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του και ο τρόπος που επαναδιαπραγματεύεται τη συλλογική του ταυτότητα στο νέο κοινωνικό περιβάλλον, οι εμπειρίες πριν την μετανάστευση (Bhugra, 2003; Bhugra & Gupta, 2011; Sam & Berry, 2006).

Οι στρατηγικές επιπολιτισμού που επιλέγονται από τους μετανάστες καθορίζονται από δυο κυρίαρχες πλευρές στη διαχείριση τους: τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας και την προσαρμογή στην κοινωνία υποδοχής. Η επιλογή αυτών των στρατηγιών δεν συνιστά ελεύθερη διαδικασία, αλλά βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση με τις πολιτικές ένταξης που υιοθετούν τα κράτη υποδοχής όπως πολιτικές αφομοίωσης, διαχωρισμού ή πολυπολιτισμικότητας. Έτσι οι μετανάστες καλούνται να υιοθετήσουν τις πιο λειτουργικές για την επιβίωσή τους τακτικές ανάλογα με τις δυνατότητες και τους περιορισμούς που τίθενται στην κοινωνία υποδοχής (Πετράκου, Ξανθάκου, & Καίλα, 2006).

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ο Berry διέκρινε 4 στρατηγικές τις οποίες είναι πιθανό να υιοθετήσουν οι μετανάστες:

α. *Εναρμόνιση* (integration): συνδυάζει τη διατήρηση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης με παράλληλο άνοιγμα των μεταναστών προς την ευρύτερη κοινωνία. Η ταυτόχρονη ένταξη τους σε δυο πολιτισμικές ομάδες βοηθάει στην ομαλή μετάβαση με διατήρηση της εσωτερικής συγκρότησης και δημιουργεί την αίσθηση συνέχειας του εαυτού (Πετράκου, Ξανθάκου, & Καίλα, 2006).

β. *Αφομοίωση* (assimilation): Συνίσταται στην εγκατάλειψη της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης και στην απορρόφηση της μειονότητας από την κυρίαρχη ομάδα της χώρας υποδοχής. Η αφομοίωση δεν θεωρείται ως πλήρης διαγραφή της ταυτότητας της χώρας προέλευσης και αντικατάσταση από την ταυτότητα της χώρας

υποδοχής αλλά μάλλον ως υποβάθμιση των στοιχείων της πρώτης έναντι της δεύτερης (Μπεζεβεγκής, 2008; Πετράκου, Ξανθάκου, & Καίλα, 2006).

γ. *Διαχωρισμός* (separation): διατήρηση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης και ταυτόχρονη αποστασιοποίηση από την ευρύτερη κοινωνία (γκέτο). Ο διαχωρισμός δεν αποτελεί επιλογή αποκλειστικά της ομάδας των μεταναστών αλλά μπορεί και η κοινωνία να τους ωθήσει υιοθετώντας στάσεις και πολιτικές διακρίσεων σε βάρος τους. Ο *Berry* αναφέρει ότι ο αντιλαμβανόμενος ρατσισμός είναι μια βασική αρνητική συνέπεια αλληλεπίδρασης του ατόμου και των γηγενών (Κατέρη & Καραδήμας, 2009).

δ. *Περιθωριοποίηση* (marginalization): Επιλογή υιοθέτησης ατομικιστικών αξιών από το μετανάστη ή πολιτισμική αλλοτρίωση (ή ανομία) που συνεπάγεται η διπλή απόρριψη της ταυτότητας της χώρας προέλευσης και της χώρας υποδοχής. Η σύγχυση σε θέματα εθνικής ταυτότητας και το αίσθημα της αποξένωσης μπορεί να είναι συνέπεια του αποκλεισμού που υφίστανται από την εσω-ομάδα και την έξω-ομάδα (Kitayama & Cohen, 2007).

Όταν η απόφαση της μετανάστευσης πραγματοποιείται λόγω συγκρούσεων ή πολέμου τότε αυξάνεται η πιθανότητα για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα και την κουλτούρα της χώρας προέλευσης.

Οι νόμιμοι μετανάστες όμως παραδοσιακά έχουν αποδεχτεί την ενσωμάτωσή τους στον ευρύτερο κοινωνικό πολιτισμό. Στις δυτικές δημοκρατίες ελάχιστα στοιχεία υπάρχουν που θα συνηγορούσαν στο ότι οι νόμιμοι μετανάστες που έχουν δικαίωμα να γίνουν πολίτες συνιστούν οποιοδήποτε είδους απειλή για την ενότητα ή την σταθερότητα της χώρας στην οποία ζουν. Δεν έχουν εναντιωθεί στις εισπρατικές εθνικής οικοδόμησης της πλειονότητας να τους ενσωματώσει στην κυρίως κοινωνία. Αυτό που έχουν προσπαθήσει να κάνουν είναι να επαναδιαπραγματευθούν τους όρους της ένταξής τους. Διεκδικούν μια πιο ανεκτική “πολυπολιτισμική” προσέγγιση της ένταξής τους που θα τους επέτρεπε και θα τους υποστήριζε να διατηρήσουν διάφορες πλευρές της εθνοτικής τους κληρονομιάς ακόμα και αν ενσωματώνονται σε κοινούς θεσμούς που λειτουργούν στη γλώσσα της πλειονότητας (Kymlicka, 2007).

Όταν το θέμα εξετάζεται από τη σκοπιά της χώρας υποδοχής υποδεικνύεται η αφομοίωση ως η πλέον επιθυμητή τακτική ένταξης σύμφωνα με την οποία οι μετανάστες πρέπει να αφομοιωθούν σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην ξεχωρίζουν από τους γηγενείς πολίτες στην γλώσσα, τις συνήθειες κλπ. Ωστόσο αυτή η αφομοιωτική προσέγγιση δεν είναι ούτε αναγκαία ούτε δικαιολογημένη. Είναι περιττή εφόσον δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι οι μετανάστες που παραμένουν υπερήφανοι για την κληρονομιά τους είναι λιγότερο πιθανό να είναι αφοσιωμένοι και παραγωγικοί πολίτες στη νέα τους χώρα (Πετράκιου, Ξανθάκου, & Καίλα, 2006).

Έτσι χρειάζεται οι κοινωνίες: (α) να αναγνωρίσουν ότι η ένταξη δεν συντελείται άμεσα, αλλά είναι μια δύσκολη και μακροπρόθεσμη διαδικασία που λειτουργεί διαμέσου των γενεών, (β) να διασφαλίσουν ότι οι κοινοί θεσμοί στους οποίους οι μετανάστες πιέζονται να ενταχτούν παρέχουν τον ίδιο βαθμό σεβασμού, αναγνώρισης και στέγασης της ταυτότητας και των πρακτικών τους, με αυτόν που παραδοσιακά ισχύει για την ταυτότητα και τις πρακτικές της πλειονότητας, αν υπάρχουν δηλ. συνθήκες ισοτιμίας, συνεργασίας και θεσμική υποστήριξη.

Χρειάζεται επίσης να εξετάσουμε με ποιον τρόπο παρουσιάζονται οι μειονότητες στα σχολικά προγράμματα ή στα μέσα ενημέρωσης για να δούμε σε ποιο βαθμό είναι στερεοτυπικές ή μήπως δεν αναγνωρίζεται η συνεισφορά των μεταναστών στην εθνική ιστορία ή στον παγκόσμιο πολιτισμό (Kymlicka, 2007).

ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ

Η μετανάστευση είναι μια πολύπλοκη κατάσταση που έχει σχέση με συνθήκες όπως, οικογένεια, φτώχεια, δικαιώματα, κίνδυνος, όνειρα, προσδοκίες, κρύο, άγνωστο, ξένος, φόβος, μέλλον, μοναξιά, ανάμνηση, αποχωρισμός, επιλογή, ανάγκη, εξαναγκασμός, φυγή κ.α. Η ψυχική υγεία είναι μια κατάσταση ευεξίας κατά την οποία ένα άτομο πραγματώνει τις δεξιότητες του, μπορεί να ανταπεξέλθει στις ψυχικές πιέσεις της ζωής, μπορεί να εργαστεί ωφέλιμα και παραγωγικά και είναι ικανό να συνεισφέρει στην κοινότητά του (Πολυχρονοπούλου, 2011). Από τα παραπάνω κατανοούμε ότι οι δυο αυτές έννοιες είναι σε τέτοιο βαθμό αλληλοεξαρτώμενες που αναπόφευκτα η μια επηρεάζει την άλλη σε μεγάλο βαθμό.

Πρόκειται συχνά για οδυνηρές διαδικασίες:

- ανεύρεσης μιας νέας ταυτότητας,
- υπέρβασης της αρχικής οικονομικής ένδειας,
- κατανόησης των νέων μορφών επιβίωσης
- αφομοίωσης γλωσσικών συμβόλων επικοινωνίας και- προσαρμογής σε πρωτόγνωρες εργασιακές σχέσεις .

Ο επιπολιτισμός συνιστά διαδικασία κατ' αρχήν ψυχολογική. Μετανάστευση σημαίνει να αφήνει κάποιος τη χώρα που έχει μεγαλώσει, τα υποστηρικτικά δίκτυα, τη γνώση κανόνων, αξιών και συμπεριφορών που συνδέονται με την κοινωνία μέσα στην οποία έχει κοινωνικοποιηθεί και να προσπαθεί να επανακοινωνικοποιηθεί σε μια νέα χώρα.

Η μετακίνηση δεν προκαλεί άγχος και στρες από μόνη της, αντίθετα στο αρχικό στάδιο μπορεί να οδηγήσει σε ψυχολογική ανάπτυξη και ωρίμανση λόγω ηλικίας ή προσδοκιών για το μέλλον. Όταν όμως η μετανάστευση γίνεται αναγκαστική (πολιτικές συνθήκες, διώξεις) κινητοποιεί ψυχικές διεργασίες που συνεπάγονται ψυχολογική φθορά και κόστος.

Αυτό που ασκεί σημαντική επιρροή στην επαφή με την χώρα υποδοχής είναι το “πολιτισμικό σοκ” που υφίστανται τα μέλη των μη αναγνωρισμένων πολιτισμικών ομάδων και είναι το άγχος, η αμηχανία και η αποδιοργάνωση των δυνατοτήτων τους λόγω απώλειας οικείων πολιτισμικών στοιχείων. Η διαφορά μεταξύ των προσδοκιών και των επιτευγμάτων είναι επίσης ένας από τους στρεσογόνους παράγοντες που επηρεάζουν τη ψυχική υγεία των μεταναστών αφού συνδέεται με τη μη επίτευξη των αρχικών στόχων και τη διάψευση των προσδοκιών, γεγονότα που διχάζουν την ταυτότητα του ατόμου και αυξάνουν την απομόνωση και την αποξένωση (Berry, 2005, 2006; Berry & Kim, 1988). Μελέτες έχουν δείξει ότι αυτά τα συμπτώματα αυξάνονται μετά από δέκα χρόνια, παραμονής λόγω συνέχισης των ίδιων συνθηκών όσον αφορά την εργασία τον τρόπο ζωής, τις ρατσιστικές συμπεριφορές, τις κοινωνικές οριοθετήσεις (Bhugra & Gupta, 2011).

Το επιπολιτισμικό στρες συνδέεται με προβλήματα ψυχικής υγείας όπως χαμηλή αυτοεκτίμηση, αίσθηση περιθωριοποίησης, σύγχυση ταυτότητας, αίσθηση απώλειας δεξιοτήτων. Αυτά τα άτομα αισθάνονται ξεριζωμένα και χωρίς υπόσταση καθώς τους

λείπουν οι προϋποθέσεις για την καλλιέργεια ενός αισθήματος κοινότητας ενώ αισθάνονται ότι απειλούνται από την προοπτική μιας πολιτισμικής εξόντωσης. Αυτοί οι παράγοντες συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Κοινωνικοί/μεταναστευτικοί παράγοντες- μετά την άφιξη
• Έλλειψη αποδοχής στη χώρα υποδοχής
• Αντικοινωνική και παράνομη συμπεριφορά
• Άγχος από την μεταναστευτική διαδικασία
• Η οικονομική κρίση γενικότερα
• Η εργασιακή ανασφάλεια,
• Η πτώση του βιοτικού επιπέδου
• Οι φυλετικές διακρίσεις
• Η έλλειψη κοινωνικού υποστηρικτικού περιβάλλοντος
• Η ψυχική και σωματική βία
• Η απώλεια αγαπημένων προσώπων
• Η εγκατάλειψη της πατρίδας τους
• Η επικοινωνιακή αδυναμία και η απόγνωση που οφείλεται στην άγνοια της γλώσσας του κράτους που τους φιλοξενεί.

Οι πιο πάνω επιδράσεις συνδέονται άρρηκτα με τα χαρακτηριστικά του ευρύτερου πολιτικού και κοινωνικο-οικονομικού πλαισίου της χώρας υποδοχής δηλαδή την ύπαρξη πολυ-πολιτισμικής κουλτούρας ή μη, από τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις της κοινωνίας υποδοχής, τα μέτρα μεταναστευτικής πολιτικής, το επίπεδο ανεργίας και τις πολιτισμικά ευαισθητοποιημένες υπηρεσίες υγείας και πρόληψης. Όταν οι παράγοντες αυτοί είναι αρνητικοί δημιουργούνται οι συνθήκες που περιγράψαμε παραπάνω και είναι οι κοινωνικές διακρίσεις, ο ρατσισμός, η οικονομική εκμετάλλευση, η εργασία χωρίς ασφάλιση και γενικά η οικονομική ανέχεια που παραπέμπουν στον στιγματισμό ο οποίος διαταράσσει την αυτοεκτίμηση των μεταναστών (Παυλόπουλος & Μπεζεβέγκης, 2008a, 2008b).

Η εμπειρία της διάκρισης είναι μια σημαντική ψυχολογική πραγματικότητα για τον μετανάστη με εμφανείς επιπτώσεις στην προσαρμογή του. Συχνά οι μειονοτικοί αναπτύσσουν φαινόμενα “κυριαρχούμενου” φαινόμενο περιφρόνησης του εαυτού τα οποία συνδέονται με την αποδοχή και την εσωτερικευση της εικόνας του εαυτού που οι άλλοι κατασιευάζουν. Πρόκειται για τις “κοινωνικές κατασιευές” όπως τις ονομάζει ο

Παπαδόπουλος(2005) που αφορούν στον τρόπο με τον οποίο αυτές οι ομάδες προσδιορίζονται, αυτοπροσδιορίζονται και προσδιορίζουν τις ανάγκες και τις εμπειρίες τους μέσα στο πλαίσιο των ευρύτερων κοινωνικο-πολιτικών κατασκευών (Παπαδόπουλος, 2005). Αφού η ταυτότητά μας συγκροτείται εν μέρει από την αναγνώριση ή την απουσία της – και ενίοτε από τη εσφαλμένη αναγνώριση που μας επιφυλάσσουν οι άλλοι – ένα άτομο ή μια ομάδα μπορούν να υποστούν σοβαρή ζημιά ή παραμόρφωση αν οι άνθρωποι στην κοινωνία που ζουν τους μεταδίδουν την περιοριστική μειωτική και περιφρονητική εικόνα που διατηρούν για αυτά (Πετράκου, Ξανθάκου, & Καιλα, 2006).

ΑΓΧΩΔΕΙΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ

Το άγχος μπορεί να είναι σωματικό , με σωματική καταπόνηση και ψυχικό με αρνητικά συναισθήματα. Επίσης το άγχος φαίνεται ότι εμφανίζει υψηλά ποσοστά σε περιπτώσεις των ξένων φοιτητών που απαιτείται ακαδημαϊκή απόδοση καθώς και σε εκείνους που είχαν υψηλότερη πολιτιστική διαφορά.

Η αυτοκτονία είναι η εξέλιξη των προαναφερθέντων καταστάσεων και αποτελεί μια πολύ δραματική συνέπεια. Χαρακτηρίζει το τελευταίο στάδιο από μια μεγάλη πυραμίδα συμπτωμάτων που μπορεί να κυμαίνονται από ανορεξία, διαταραχές ύπνου, αγχώδεις διαταραχές, ευερεθιστότητα κλπ Επίσης αναφέρουν υψηλότερα ποσοστά αυτοκτονιών σε 2ης γενιάς μετανάστες, όπως επίσης και σε δια-κρατικά υιοθετημένα άτομα, μια ομάδα που έχει μελετηθεί γενικά πολύ λίγο.

Η Μετατραυματική αγχώδης διαταραχή εμφανίζεται σε μετανάστες που υποχρεώθηκαν με βίαιο τρόπο να μεταναστεύσουν αλλά και σε παιδιά εγκαταλειμμένα που εγγλείονται για κάποιο διάστημα σε κρατητήρια αναμονής κατά η διάρκεια αίτησης ασύλου ή άλλα.

Σύμφωνα με στοιχεία του Ελληνικού Ιατρικού Διαπολιτισμικής ψυχιατρικής του Αιγινήτειου Νοσοκομείου για τα άτομα που προσήλθαν ζητώντας βοήθεια στη περίοδο 2000-2004

- το 33% έπασχε από συναισθηματικές διαταραχές,
- το 31% από ψυχωσικές καταστάσεις,
- το 28% από άγχος και σωματοποίηση,
- το 2% από διαταραχές της προσωπικότητας

- το 2% από κατάχρηση ουσιών

ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ

Αν η διαδικασία ενσωμάτωσης και αποδοχής της κυρίαρχης κουλτούρας συναντήσει σημαντικά εμπόδια μπορεί το στρες να αποκτήσει χαρακτήρα χρονιότητας και να συνοδεύεται από αισθήματα ματαίωσης και κάποιες φορές επιθετικότητας του ατόμου προς τον εαυτό του και τους άλλους (Berry, 2005, 2006; Bhugra, 2003; Bhugra & Gupta, 2011; Γονιδάκης, 2011). Οι ψυχοδυναμικές απόψεις για την κατάθλιψη στους μετανάστες εστιάζονται στο πένθος και το θρήνο που ακολουθεί την συμβολική απώλεια των φίλων και του κοινωνικού υποστηρικτικού πλαισίου (Sam & Berry, 2006). Η γνωσιακή συμπεριφορική θεραπεία αναφέρεται περισσότερο στις σκέψεις αποτυχίας και στην απώλεια της αίσθησης του εσωτερικού ελέγχου καθώς ο μετανάστης αισθάνεται ανίσχυρος μπροστά στα εμπόδια μας πραγματικότητας που βιώνει ως απορριπτική και δεν μπορεί να αποκωδικοποιήσει πλήρως (Bhugra, 2003; Bhugra & Gupta, 2011; Γονιδάκης, 2011).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Αν και περίπου το ένα δέκατο του πληθυσμού της Ελλάδας είναι πρώτης γενιάς μετανάστες, ένα μεγάλο ποσοστό από αυτούς ζει σε καθεστώς παρανομίας ή ημι-παρανομίας καθώς οι γραφειοκρατικοί μηχανισμοί και το νομικό καθεστώς που αφορά την μετανάστευση τους παγιδεύει για μεγάλα χρονικά διαστήματα, σε αυτή την κατάσταση αναμονής στον προθάλαμο της νομιμοποίησης. Το αποτέλεσμα είναι να ζει στην Ελλάδα ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών που εργάζονται χωρίς ασφαλιστικά δικαιώματα, σε εργασίες που ενώ απαιτούν την υπέρβαση της οκτάωρης ημερήσιας και της πενθήμερης εβδομαδιαίας απασχόλησης, αμείβουν με μισθούς μερικής απασχόλησης. Λόγω έλλειψης ασφάλισης, η πρωτοβάθμια ιατρική περίθαλψη τους επαφίεται στην προσφορά μη κυβερνητικών οργανώσεων που παρέχουν πολλές φορές και την αναγκαία φαρμακευτική αγωγή. Την ίδια στιγμή οι μετανάστες ζουν με το καθημερινό άγχος της σύλληψης από την αστυνομία και της κράτησής τους για διάστημα που κάποιες φορές φτάνει τους μερικούς μήνες (Γονιδάκης, 2011).

Σε μία μελέτη που έγινε από τους *Madianos και συν* (2008) σε 157 μετανάστες που

επισκέφτηκαν το πολυϊατρείο μιας μη ιατρικής Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης βρέθηκε ότι περισσότερο από 40% των συμμετεχόντων εμφάνιζαν έντονη καταθλιπτική συμπτωματολογία. Το 52.3% από τους μετανάστες προερχόταν από τα Βαλκάνια. Οι συγγραφείς ανέφεραν ότι το επίπεδο του επιπολιτισμού σχετιζόταν αρνητικά με την εμφάνιση καταθλιπτικής συμπτωματολογίας, δηλαδή οι μετανάστες που είχαν ψηλές μετρήσεις κατάθλιψης ήταν λιγότερο επιπολιτισμένοι.

Σε πρόσφατη μελέτη που έγινε στην Ελλάδα (Gonidakis και συν, υπό έκδοση) ο επιπολιτισμός μελετήθηκε σε τρεις τομείς: συμπεριφορές της καθημερινής ζωής, ο προσανατολισμός της επιθυμίας/νόστος και εθνική ταυτότητα. Η μελέτη χρησιμοποίησε ένα δείγμα 317 μεταναστών που προέρχονταν από μια πληθώρα κρατών. Από τους 317 μετανάστες 133 δηλαδή ποσοστό 42% ανέφεραν έντονη καταθλιπτική συμπτωματολογία. Η εμφάνιση καταθλιπτικής συμπτωματολογίας σχετιζόταν με χαμηλότερες μετρήσεις του επιπολιτισμού μόνο στον τομέα των συμπεριφορών της καθημερινής ζωής, και του προσανατολισμού της επιθυμίας/νόστος. Οι μετρήσεις του τομέα της εθνικής ταυτότητας δεν σχετιζονταν με τις μετρήσεις της καταθλιπτικής συμπτωματολογίας. Επιπρόσθετα η μικρή διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα, η έλλειψη σταθερής εργασίας και η έλλειψη άδειας παραμονής σχετιζονταν επίσης με αυξημένη καταθλιπτική συμπτωματολογία. Συμπερασματικά η μελέτη έδειξε ότι οι μετανάστες αυτοί που στην καθημερινή τους ζωή προσπαθούν να υιοθετήσουν "ελληνικές συμπεριφορές" και έχουν έρθει στην Ελλάδα με στόχο να μείνουν εδώ συνεπώς η επιθυμία τους για επιστροφή στη χώρα καταγωγής τους είναι ελαττωμένη, έχουν πιθανώς μικρότερη πιθανότητα να νοσήσουν από κατάθλιψη, ανεξάρτητα με το αν θα υιοθετήσουν την ελληνική εθνική ταυτότητα ή θα διατηρήσουν τη δική τους.

ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Υπάρχουν αρκετές έρευνες, παγκοσμίως, που αναφέρονται στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στο χώρο της υγείας και στην αρνητική επίδραση της ποιότητας ζωής των πληθυσμών με διαφορετική πολιτισμική προέλευση. Στην ελληνική βιβλιογραφία, όμως, υπάρχουν σχετικές μελέτες για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες αλλά δυστυχώς περιορίζονταν μόνο στο να περιγράψουν το πρόβλημα και να παραθέσουν τη δημογραφική αλλαγή που συνεπάγεται, χωρίς να εστιάζουν στα προβλήματα υγείας τους. Για το λόγο αυτό χρειάζεται να γίνει μια πολιτισμική προσέγγιση των υγειονομικών προβλημάτων των ατόμων με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο (Κουράκος & Καυιά, 2007; Παραλιίας, et al., 2005). Η υγεία και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν δυο έννοιες που συνδέονται άμεσα αφού η κατάσταση της υγείας και η δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος της ισότιμης πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, μπορούν να καταλήξουν σε περιστατικά κοινωνικού αποκλεισμού. Για παράδειγμα ένας μακροχρόνια άνεργος μετανάστης ο οποίος διαμένει σε ένα οίκημα κάτω από άθλιες συνθήκες υγιεινής, έχει περισσότερες πιθανότητες να ασθενήσει. Η ασθένεια για τον κοινωνικά αποκλεισμένο μπορεί να λειτουργήσει επιβαρυντικά είτε στο επίπεδο της προσβασιμότητας στις υπηρεσίες υγείας με σκοπό τη θεραπεία, είτε σε αυτό της προσβασιμότητας σε έναν άλλο παράγοντα κοινωνικής ενσωμάτωσης, όπως είναι η ικανότητα προς εργασία (Κοντόνη, 2008).

Η μετανάστευση προκαλεί αλλαγές στη ζωή των ατόμων με πολλαπλές επιδράσεις στην υγεία και την ποιότητα της ζωής τους. Το νέο ξεκίνημα περιλαμβάνει την προσαρμογή σε μια νέα γλώσσα και κουλτούρα και συνοδεύεται από αλλαγές σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Παράγοντες που συσχετίζονται με την κακή υγεία των μεταναστών είναι:

- η επιβλαβής εργασία και οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης ως αποτέλεσμα της χαμηλής επαγγελματικής θέσης,
- η μειωμένη χρήση των υπηρεσιών υγείας, η έλλειψη ασφάλισης υγείας και η χαμηλή πιθανότητα αναζήτησης ιατρικής και προληπτικής φροντίδας.

ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΥΓΕΙΑΣ

Το *UN International Covenant on Economic Social Rights* περιλαμβάνει έναν περιεκτικό ορο σχετικά με το δικαίο στην υγεία στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σύμφωνα με το άρθρο 12(1) τα κράτη μέλη αναγνωρίζουν: *the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health.*

Σύμφωνα με έρευνα 24 κυβερνητικών και 47 μη κυβερνητικών οργανώσεων από 12 χώρες της ΕΕ (AT, BE, FR, GE, EL, HU, IT, NL, PT, ES, SE, CH) που αφορά τις παροχές υγειονομικών υπηρεσιών στους παράνομους μετανάστες, οι μολυσματικές ασθένειες και η ψυχική υγεία είναι οι πιο συχνές ανάγκες των παράνομων μεταναστών ασθενών τους με την σεξουαλική υγεία να έρχεται τρίτη σε σειρά υγειονομική ανάγκη. Στο επίπεδο της διάδοσης των μολυσματικών ασθενειών και της σεξουαλικής υγείας των παράνομων μεταναστών στην Ελλάδα, η έρευνα επικεντρώνεται στα κέντρα κράτησης αλλά και στις συνθήκες ζωής τους στο κέντρο της Αθήνας.

ΚΕΝΤΡΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Όταν οι μετανάστες έρχονται στην Ελλάδα συλλαμβάνονται και οδηγούνται στα κέντρα κράτησης μεταναστών. Κλιμάκιο της Υπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. τον Σεπτέμβριο 2010 χαρακτήρισε τραγική την κατάσταση στα κέντρα κράτησης και το φαινόμενο των μεταναστευτικών ροών που αντιμετωπίζει η Ελλάδα ως "ανθρωπιστική κρίση".

Εκατοντάδες άτομα στοιβάζονται στα κέντρα αυτά σε άθλιες συνθήκες και χωρίς καμία διάκριση. Η κράτηση είναι μιστή (άνδρες, γυναίκες και ασυνόδευτοι ανήλικοι κρατούνται στους ίδιους χώρους) σε συνθήκες που προσβάλλουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ενόψει μιας απέλασης/επαναπροώθησης που συνήθως δεν είναι εφικτή. Οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα αναφέρουν ότι το 60% των προβλημάτων υγείας (λοιμώξεις αναπνευστικού, μυοσκελετικοί πόνοι, εντερικές διαταραχές, ηπατίτιδα, δερματικές παθήσεις και ψυχολογικά) των κρατούμενων μεταναστών στον Έβρο οφείλεται στις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης και υγιεινής των κέντρων κράτησης όπως ο συνωστισμός (υπερδιπλάσιος αριθμός ανθρώπων από το προβλεπόμενο), η ακαθαρσία των θαλάμων και η ακαταλληλότητα των κτιριακών

εργιασταστάσεων. Συγκεκριμένα τα σκεπάσματα είναι βρώμικα, τα κρεβάτια δεν επαριούν και μερικοί κοιμούνται καθισμένοι, ενώ δεν υπάρχει υγειονομική πρόσβαση. Ο φωτισμός και η θέρμανση είναι ελλιπείς και υπάρχουν μετανάστες που δεν έχουν προαυλιστεί σε διάστημα κράτησης 4 μηνών. Τη στιγμή που σύμφωνα με τις στοιχειώδης προδιαγραφές αυτά τα κέντρα έπρεπε να περιλαμβάνουν: κοινούς χώρους εστίασης και ψυχαγωγίας, χώρο για προαυλισμό, χώρο περίθαλψης και ανάρρωσης, χώρο προσευχής.

Στην ουσία δεν καλύπτονται τα στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα σύμφωνα με τις προβλεπόμενες από το νόμο και τις διεθνείς συμβάσεις προδιαγραφές κράτησης. Δεν υπάρχει διερμηνεία, άρα και επικοινωνία με τις αρχές, ενημέρωση, νομική συνδρομή σύμφωνα με τις διεθνείς συνθήκες και δεν εντοπίζονται τα άτομα που έχουν ανάγκη διεθνούς προστασίας (CPT, 2010).

Οι ΜΚΟ αναλαμβάνουν το ρόλο που πρέπει να παίζει το κράτος και προσπαθούν να καλύψουν όλες τις ανάγκες. Όλα αυτά ενώ την περίοδο 2007-2013 στην Ελλάδα αντιστοιχούν 180 εκατομμύρια από το Ταμείο Εξωτερικών Συνόρων, ενώ για το ζήτημα των επιστροφών δικαιούται 86,5 εκατομμύρια για την περίοδο 2008-2013 από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επιστροφών.

Η συνδρομή μέτρων στις διαδικασίες υποδοχής και κράτησης είναι σημαντική για την αποστολή ισχυρού μηνύματος στις χώρες προέλευσης των μεταναστών ότι η Ελλάδα δεν θα τους κακομεταχειριστεί στα κέντρα κράτησης αλλά αυτά τα κέντρα είναι πολύ πιθανό να αποτελέσουν τον πρώτο και τελευταίο σταθμό τους στην Ευρώπη.

ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η υγεία και η πρόληψη προσλαμβάνονται ως ταυτόχρονα ατομικό και κοινωνικό φαινόμενο. Οι περιβαλλοντικοί παράγοντες και σχεδόν όλες οι πλευρές της κοινωνικής ζωής μπορούν να έχουν συνέπεια επί της υγείας. Η φτώχεια, η περιθωριοποίηση και η στέρηση αποτελούν τις βασικές συνιστώσες με την στέγαση, τις διακρίσεις και την επισφαλή εργασία ως κάποιες από τις παραμέτρους των αρνητικών επιπτώσεων. Κεντρική προτεραιότητα για τη βελτίωση της υγείας λοιπόν θα μπορούσε να αποτελεί η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των ανθρώπων που βρίσκονται σε ένδεια όπως και η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης.

Για τους παράνομους μετανάστες οι καθημερινές συνθήκες διαβίωσης αποτελούν κύρια απειλή για την υγεία, η κατάρτισή τους σε θέματα υγείας είναι σχεδόν ανύπαρκτη, η αφάνεια είναι στρατηγική επιβίωσης με συνέπεια να αναβάλουν την επίσκεψη στον γιατρό ακόμα και υπό την παρουσία σοβαρών συμπτωμάτων (MSN, 2010). Και η έκθεση σε εργατικά ατυχήματα λόγω έλλειψης τήρησης κανόνων ασφαλείας είναι συχνή, ενώ η ενημέρωσή τους για τα δικαιώματά τους αλλά και η δυνατότητα πρόσβασης στην αναγκαία υγειονομική περίθαλψη εξαιρετικά περιορισμένη.

«Προσπαθήσαμε να μάθουμε μια μαμά από το Αφγανιστάν να ετοιμάζει σωστά την κρέμα για το μωρό της και τις βασικές αρχές υγιεινής. Αλλά πώς να ετοιμάσει την κρέμα για το μωρό και να τηρεί βασική υγιεινή, όταν ζει σε ένα υπόγειο μαζί με άλλους δώδεκα ανθρώπους?!» λέει μια γιατρός και αυτό είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα για τον φαύλο κύκλο στον οποίο κατρακυλάει η ζωή των παράτυπων μεταναστών – έλλειψη χαρτιών, έλλειψη νόμιμης εργασίας, άθλιες συνθήκες διαβίωσης που οδηγούν σε αρρώστιες του αναπνευστικού συστήματος, δερματολογικές παθήσεις, φυματίωση κτλ., διαίωνιση της φτώχειας και αδυναμία αντιμετώπισης των καθημερινών αναγκών.

Σύμφωνα με απόφαση του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας στις δημόσιες υπηρεσίες υγείας στη χώρα, σήμερα απαγορεύεται η χορήγηση περίθαλψης σε παράνομους αλλοδαπούς. Για τους ανεπίσημους μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα, παρέχονται οι απαραίτητες ιατρικές υπηρεσίες στην περίπτωση που πρόκειται για επείγοντα περιστατικά και μέχρι να σταθεροποιηθεί η κατάσταση της υγείας τους. «Εάν το περιστατικό δεν κριθεί επείγον οι αλλοδαποί αυτής της κατηγορίας δεν θα γίνονται δεκτοί, σύμφωνα με το οποίο όλες οι δημόσιες υπηρεσίες υποχρεούνται να μην συναλλάσσονται με ανεπίσημους μετανάστες πλην των νοσοκομείων, θεραπευτηρίων και κλινικών ή σε περίπτωση ανήλικων παιδιών) αλλά θα πρέπει να ειδοποιούνται άμεσα οι αρμόδιες αστυνομικές αρχές για τις περαιτέρω νόμιμες συνέπειες» (Γαϊτανίδου, 2000). Μια τέτοια πολιτική είναι αναμενόμενο να αποθαρρύνει τους μετανάστες χωρίς χαρτιά από το να ζητήσουν οποιαδήποτε ιατρική φροντίδα λόγω του φόβου ότι οι γιατροί θα τους αποκρούσουν ή θα τους καταδώσουν. Όσοι ασθενούν θα αγνοήσουν τα συμπτώματά μέχρι να είναι πολύ αργά, ενώ σε μερικές περιπτώσεις μπορεί να αποτελέσουν κίνδυνο για τη δημόσια υγεία. Η απόκλιση αυτή αιτιολογείται ως αποτέλεσμα των χρεών των ανασφάλιστων αλλοδαπών στα δημόσια νοσοκομεία.

Έτσι σε πολλές περιπτώσεις προτιμούν τις ιατρικές υπηρεσίες των ΜΚΟ (MSN,

2010), όπου οι παράτυποι μετανάστες μπορούν να εξεταστούν από γενικό γιατρό, γυναικολόγο, ενδοκρινολόγο, δερματολόγο, και να πάρουν τα φάρμακα για κάποιες ασθένειες όπως η φυματίωση ή ο διαβήτης ή να παραπεμφθούν σε δημόσιο νοσοκομείο για εξετάσεις αίματος, για ακτινογραφία κτλ.

Στην Αθήνα λειτουργούν επίσης 7 Δημοτικά Ιατρεία όπου χωρίς πληρωμή, με ραντεβού, οι μετανάστες μπορούν να εξεταστούν ακόμα και από οδοντίατρο και ψυχολόγο. Επιφανειακά φαίνεται ότι υπάρχουν υπηρεσίες που να καλύπτουν κάποιες ανάγκες, αλλά οι γιατροί στις ΜΚΟ είναι εθελοντές και εργάζονται μερικές ώρες και μέρες την εβδομάδα. Το ίδιο ισχύει και για τους γιατρούς που εργάζονται στα Δημοτικά Ιατρεία.

Χρειάζεται οι παράτυποι μετανάστες να καταγραφούν και να έχουν βασικά δικαιώματα, εκτός από τον προφανή λόγο για να αποκτήσουν μια βασική ασφάλεια και προοπτική για την ζωή, αλλά και επειδή ο κανόνας λέει ότι η πρόληψη είναι η καλύτερη φροντίδα για την υγεία και συνεπώς θα προστατεύεται καλύτερα και η δημόσια υγεία.

Η Ισπανία έχει ήδη από το 2000 εφαρμόσει αυτό το σύστημα: οι μετανάστες/τριες χωρίς χαρτιά – ασχέτως άδειας παραμονής – υποχρεούνται να εγγράφονται στον Δήμο κατοικίας τους. Με την εγγραφή τους αυτή αποκτούν (μεταξύ άλλων) πρόσβαση στα δημόσια νοσοκομεία και ιατρεία. Τα μέχρι τώρα στοιχεία είναι ενθαρρυντικά: το δημόσιο σύστημα υγείας της Ισπανίας δεν χρεοκόπησε, η υγεία των μεταναστών είναι καλύτερη, αποφεύγονται καταστάσεις ένδειας καθώς και η μετάδοση λοιμωδών νοσημάτων ή άλλοι κίνδυνοι για την δημόσια υγεία.

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΥΓΕΙΑΣ

Οι διαφορετικές αντιλήψεις και τα πιστεύω των πληθυσμών από άλλες χώρες για τις έννοιες της υγείας και της ασθένειας καθώς και τα προβλήματα στην επικοινωνία με τους επαγγελματίες υγείας αποτελούν σοβαρές αιτίες ενός μεγάλου προβλήματος.

Γίνεται λοιπόν επιτακτική ανάγκη η καταγραφή των απόψεων των λειτουργών υγείας για τους πληθυσμούς διαφορετικής πολιτισμικής κουλτούρας διότι με αυτό τον τρόπο θα εφαρμοστούν στρατηγικές και αποτελεσματικές πολιτικές στην παροχή φροντίδας (Schulze, Trummer, Krajic, & Pelikan, 2003; Travaline, Ruchinskas, & D'Alonzo, 2005; Μωραΐτου & Λαμαΐ, 2007).

Οι μετανάστες έχουν διαφορετικές αντιλήψεις όσο αφορά στις έννοιες της υγείας και της νόσου καθώς και προβλήματα στην επικοινωνία με τους επαγγελματίες υγείας γεγονός που έρχεται να συνδυαστεί και με τη διαφορετικότητα που συναντάνε στη νέα χώρα. Έτσι λοιπόν η ευθύνη για την παροχή φροντίδας περιπλέκεται όταν οι ασθενείς προέρχονται από διαφορετική χώρα ή πολιτισμό και εντάσσονται σ' ένα νέο σύστημα φροντίδας μιας χώρας με διαφορετικές πολιτιστικές και ηθικές παραδόσεις όπως η χώρα μας. Για παράδειγμα στη περίπτωση που ο νοσηλευτής έρχεται σε επαφή με τον ασθενή μέσα στο θεραπευτικό περιβάλλον, έρχεται και σε επαφή αναπόφευκτα με ποικίλους παράγοντες όπως:

- η πολιτιστική ταυτότητα,
- η εθνική ιστορία και ταυτότητα
- τις πολιτιστικές αξίες και πιστεύω
- την οικογένεια,
- τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και πιστεύω
- τις πνευματικές επιλογές
- τις φιλοσοφικές πεποιθήσεις
- την ηθική και δεοντολογική θεώρηση των καταστάσεων.

Εμπόδια στην επικοινωνία αποτελούν οι:

- η δυσκολία επικοινωνίας λόγω γλώσσας

- οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες
- η απουσία διερμηνέων

Η αποτελεσματική διαπολιτισμική επικοινωνία περιλαμβάνει (Παλτόγλου & Τράντα, 2009):

- το σεβασμό των πολιτισμικών διαφορών,
  - την επιθυμία απόκτησης γνώσης μέσω της ανταλλαγής πολιτισμών,
  - την ικανότητα παρατήρησης της συμπεριφοράς του άλλου χωρίς κριτική διάθεση,
  - τη γνώση των πολιτισμικών αξιών και απόψεων του άλλου
- την ύπαρξη αποδεκτών πολιτιστικών τρόπων ζωής.

Για αυτό πολύ σημαντικό είναι να υπάρχει μια σωστή διαπολιτισμική επικοινωνία ανάμεσα στο γιατρό ή τον νοσηλευτή και τον μετανάστη. Σε έρευνα που έγινε το 2009 από την ομάδα του *Μανομενίδη* σε νοσηλευτές στην κεντρική Ελλάδα αναφερόταν στην ικανότητα για προσέγγιση των ασθενών με πολιτισμικά ευαίσθητο τρόπο. Το 90% δήλωσε ότι το εφαρμόζει και μόνο το 6,9% δήλωσε ότι δεν αισθανόταν καθόλου ικανό για κάτι τέτοιο. Σε ερωτήσεις που αναφερόταν στον σχεδιασμό και την εφαρμογή ευαίσθητου πολιτισμικά προγράμματος, το 62% απάντησε ότι αισθανόταν αρκετά ικανό να εφαρμόσει ένα τέτοιο πρόγραμμα, ενώ οι απαντήσεις του ίδιου δείγματος μειώνονταν στο 37% όταν καλούνταν οι ίδιοι να σχεδιάσουν το πρόγραμμα. Η ερώτηση με το μεγαλύτερο ποσοστό αρνητικών απαντήσεων (33,3%) ήταν αυτή που αναφερόταν στην ικανότητα των νοσηλευτών να λαμβάνουν πληροφορίες σχετικά με τις θεραπευτικές πρακτικές και το ιστορικό των ασθενών. Το ίδιο δείγμα δήλωσε πως αντιμετώπιζε δυσκολίες στο χειρισμό του επισκεπτηρίου των ασθενών καθώς και στις ιδιαίτερες διατροφικές συνήθειες των ασθενών τους, ενώ αντίθετα αισθάνονταν άνετα να εργάζονται στον ίδιο χώρο με επαγγελματίες υγείας διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης. (54,2%) (Μανομενίδης, 2009).

Η δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι νοσηλευτές στη χρήση μη λεκτικών εκφράσεων και χειρονομιών, δεν φάνηκε να αποτελεί σημαντικό πρόβλημα για αυτούς στην επικοινωνία με ομάδες διαφορετικής κουλτούρας. Η ελλιπής διαπολιτισμική εκπαίδευση όμως δημιουργεί επιπλέον φόβο και άγχος αναφορικά με το αν η συμπεριφορά τους είναι

πολιτισμικά ευπρεπής και αν οι ενέργειές τους θεωρούνται πολιτισμικά αποδεδειγμένες. Η επικοινωνία περιλαμβάνει τη λεκτική και τη μη λεκτική. Όλοι σχεδόν οι πολιτισμοί έχουν καλό σύστημα μη λεκτικής επικοινωνίας για αυτό και ο ειδικός χρειάζεται να προσπαθήσει να την κατανοήσει, όπως τις εκφράσεις του προσώπου, τη σιωπή, την επαφή με τα μάτια καθώς και άλλα σημάδια της γλώσσας του σώματος για να αποφύγει την απώλεια σημαντικών πληροφοριών. Ο σεβασμός της πολιτισμικής κληρονομιάς του καθενός απαιτεί από τους επαγγελματίες υγείας να μην αποκαλούν τους ασθενείς με το μικρό τους όνομα, μια και αυτή η πρακτική είναι δυνατό να θεωρηθεί προσβλητική για κάποιους πολιτισμούς ιδίως αν οι ασθενείς είναι πιο ηλικιωμένοι από τους νοσηλευτές. Άλλο θέμα αποτελεί και η άμεση επαφή με τα μάτια. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι ασθενείς νιώθουν άβολα, δεν ακολουθούν τις οδηγίες, δείχνουν μικρή βελτίωση, είναι μη συνεργάσιμοι ή απείθαρχοι ενώ στην πραγματικότητα δεν έχουν καταλάβει τίποτα από τις οδηγίες που τους έχουν δοθεί. Οι έννοιες της απόστασης και του χώρου είναι σημαντικές στη διαπολιτισμική επικοινωνία με την έννοια της απόστασης να διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό. Τα άτομα συχνά έχουν πρόβλημα στην κατανόηση του προσωπικού χώρου του καθενός και γι' αυτόν το λόγο δυσκολεύονται να κατανοήσουν συμπεριφορές άλλων πολιτισμικών ομάδων. Για παράδειγμα, αν ένα άτομο κάθεται κοντά σε ένα άλλο, αυτό είναι δυνατόν να εκληφθεί από κάποιους ως έκφραση οικειότητας, ενώ από άλλους ως απειλή και εισβολή στον προσωπικό χώρο.

Είναι εύκολο να ζητηθεί από ένα μέλος της οικογένειας ή ένα φίλο να μεταφράζει τις οδηγίες μια και αυτά τα άτομα βρίσκονται συνήθως μαζί με τον ασθενή. Ωστόσο η διαδικασία αυτή δεν εξασφαλίζει την απαιτούμενη εμπιστευτικότητα. Επιπλέον ο συνοδός όσο καλά κι αν μιλά τα ελληνικά, είναι πιθανό να μη γνωρίζει την ορολογία ή τις κλινικές διαδικασίες που θα χρειαστεί να εφαρμοστούν. Χρήσιμο θα ήταν λοιπόν να δημιουργηθεί μια ανοικτή γραμμή παροχής πληροφοριών στη γλώσσα της κάθε πολιτισμικής ομάδας.

Οι υπηρεσίες αυτές θα μπορούσαν να δίνουν πληροφορίες για μεταφραστές ή για νοσοκομεία που απασχολούν μεταφραστή. Επίσης μια πολύ καλή και αποτελεσματική ιδέα είναι να στελεχώσουν τις υπηρεσίες αυτές άτομα από τις ίδιες τις μειονότητες οι οποίοι θα προσφέρουν εθελοντική εργασία. Αυτοί αφού θα εκπαιδευτούν κατάλληλα θα

μπορέσουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους χωρίς προβλήματα. Παράγοντα διευκόλυνσης, αποτελεί και η εισαγωγή του ρόλου του πολιτισμικού διαμεσολαβητή. Εάν οι επαγγελματίες υγείας, κυρίως οι νοσηλευτές, οι οποίοι βρίσκονται περισσότερο χρόνο με τους ασθενείς στοχεύουν στην εξάλειψη των αντιθέσεων και της έλλειψης κατανόησης και επιθυμούν να παρέχουν ολιστική φροντίδα, τότε είναι αναγκαίο να δείξουν ευαισθησία, να γνωρίζουν τις απόψεις των ατόμων διαφορετικού πολιτισμικού υπόβαθρου κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με νοσηλευτική έρευνα, την εκπαίδευση και τον συντονισμό των υπηρεσιών υγείας.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Δεδομένων των προβλημάτων που τονίστηκαν παραπάνω αλλά και την κατανοητή κατάσταση που βιώνουν οι μετανάστες στις Υπηρεσίες Υγείας, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κάνει λόγο για τον επαναπροσανατολισμό των υπηρεσιών υγείας. Ο επαναπροσανατολισμός αυτός απαιτεί έρευνα στην υγεία, καθώς και αλλαγή στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Αυτός πρέπει να οδηγήσει σε μια αλλαγή τρόπου συμπεριφοράς και οργάνωσης των υπηρεσιών υγείας, η οποία να επικεντρώνεται στις συνολικές ανάγκες του ατόμου ως αυτοτελή προσωπικότητα (WHO, 1986).

Με βάση τα στοιχεία έρευνας (UEHR, 2006) τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν κατά την επαφή τους ο μεταναστευτικός πολιτισμός με το σύστημα υγείας είναι η γραφειοκρατία και η εξυπηρέτηση από τους υπαλλήλους. Επίσης ένα μεγάλο ποσοστό μεταναστών αντιμετωπίζεται με καχυποψία, και αρκετές φορές με κακία, κατά την επίσκεψη του σε δημόσιο νοσοκομείο ενώ υπάρχει και ένα ποσοστό που υποστηρίζει πως δεν γίνεται δεκτό από τα δημόσια νοσοκομεία.

Η *Leininger* στη δεκαετία του '70 παρουσίασε ένα «διαπολιτισμικό μοντέλο υγείας» σκοπός του οποίου ήταν η παραγωγή γνώσης σχετικά με τη φροντίδα ατόμων που διατηρούν τη πολιτισμική τους παράδοση και τρόπο ζωής και η χρήση της γνώσης αυτής για τη παροχή πολιτισμικά κατάλληλης φροντίδας. Με τον όρο «πολιτισμικά κατάλληλη» η *Leininger* εννοούσε στην ένταξη των ιδιαίτερων αξιών και πεποιθήσεων που χαρακτηρίζουν ένα πολιτισμό και με τον όρο «οικουμενική» αναφερόταν στις ομοιότητες μεταξύ των αξιών και των τρόπων συμπεριφοράς ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς και οι οποίες διαμορφώνουν τη βάση για τη διαμόρφωση θεωριών για την ανάπτυξη διαπολιτισμικών νόμων που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Βασικό στοιχείο της θεωρίας είναι «*παροχή πολιτισμικά συμβατής φροντίδας σε άτομα προερχόμενα από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον*». Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό ο λειτουργός υγείας θα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπ' όψιν του τις απόψεις, τις πρακτικές και τις αντιλήψεις της κάθε πολιτισμικής ομάδας (*Leininger, 1970*).

Άλλο σημαντικό στοιχείο προσαρμογής των λειτουργών υγείας σχετίζεται με τον επαναπροσδιορισμό των δεδομένων μάθησης. Τα προγράμματα σπουδών θα πρέπει να

περιλαμβάνουν μαθήματα πολιτισμικής προσέγγισης της υγείας και της αρρώστιας και διαπολιτισμικών πρακτικών που θα συνεισφέρουν στη δημιουργία και την εφαρμογή μεθόδων θεραπείας και παροχής φροντίδας. Η συνεχιζόμενη άριστη μάθηση, η σωστή ενημέρωση, η ανανέωση της γνώσης και των πρακτικών, μέσω ειδικής μάθησης, εξειδικευμένων σεμιναρίων, πρακτικής άσκησης με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό των καθημερινών πρακτικών για την παροχή φροντίδας και τη προσέγγιση του ασθενούς (Παλτόγλου & Τράντα, 2009).

Οι περισσότερες μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την μείωση των ανισοτήτων στον χώρο της υγείας συσχετίζονται άμεσα με τον τομέα της υγείας όπως για παράδειγμα με:

- την ενδυνάμωση της ανάπτυξης του κοινωνικού δικτύου,
- την πολιτισμική προσβασιμότητα

Χρειάζεται να αντιμετωπιστούν οι όποιες ανισότητες με μια ολιστική προσέγγιση επικεντρώνοντας τη προσοχή τόσο στη παροχή φροντίδων υγείας όσο και σε καθοριστικούς κοινωνικά-οικονομικούς παράγοντες της υγείας. Παραδείγματα μπορούμε να δούμε σε ορισμένες χώρες της ΕΕ όπως Βέλγιο, Κάτω Χώρες, Ηνωμένο Βασίλειο οι οποίες υιοθέτησαν εθνικά φιλόδοξα συστήματα ενάντια στις ανισότητες στην υγεία. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρόγραμμα το οποίο υιοθετήθηκε ως μια ενότητα διαρκούς ανάπτυξης στην περιφέρεια των Sagene του Όσλο. Μια σύντομη περιγραφή είναι αυτή που ακολουθεί.

Συμμετοχή των διαμεσολαβητών στον τομέα της επικοινωνίας (μεταξύ των διαφόρων ομάδων)

Πρόκειται για την συμμετοχή, κατά την υλοποίηση του προγράμματος ατόμων που πολιτισμικά είναι πολύ κοντά προς την ομάδα-στόχο. Το γεγονός ότι μιλούν την ίδια γλώσσα, ότι χρησιμοποίησαν το ίδιο λεξιλόγιο, ότι γνωρίζουν τα ήθη και έθιμα-τρόπο διαβίωσης και έχουν το ίδιο πολιτισμικό υπόβαθρο, επιτρέπει στους διαμεσολαβητές να κάνουν περισσότερο προσιτό το πρόγραμμα και να αντιλαμβάνονται καλύτερα τον πληθυσμό στόχο. Ο πληθυσμός-στόχος μπορεί να δείξει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη αφού γίνεται καλύτερα κατανοητός και αναβαθμίζεται η εικόνα του κοινωνικά. Μ' αυτό τον τρόπο είναι πιο εύκολη η ευαισθητοποίηση και η μετάδοση των αναγκαίων πληροφοριών

προς τον πληθυσμό-στόχο κυρίως όταν η πληροφόρηση αυτής έχει να κάνει με τα ευαίσθητα σημεία της υγείας και της διαβίωσής τους.

Κατανόηση και προτεραιότητα στις έννοιες και ανάγκες του πληθυσμού στόχου.

Παρακίνηση του ενδιαφέροντος του πληθυσμού για την εφαρμογή του προγράμματος ξεκινώντας από τις βασικές ανάγκες του. Παροχή συγκεκριμένης βοήθειας με τον ανάλογο τρόπο ώστε να οδηγήσει σε μια πιο ελεύθερη επικοινωνία για πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των μεταναστών προκειμένου να επιτευχθούν οι σκοποί του προγράμματος.

Ένταξη του προγράμματος στις ήδη υπάρχουσες δομές

Η προσέγγιση του πληθυσμού-στόχου πολλές φορές είναι δύσκολη. Ένας τρόπος προσέγγισης είναι η ένταξη του νέου προγράμματος σε ήδη υπάρχοντα προγράμματα βοήθειας. Μ' αυτή τη μέθοδο επιτυγχάνεται η προσέγγιση και η καλύτερη κατανόηση των αναγκών του πληθυσμού στόχου.

Empowerment

Το γεγονός ότι το άτομο συμμετέχει σε επαγγελματικά προγράμματα, που του επιτρέπουν να αναπτύξει τις ιδέες του, τις επιθυμίες τους, τη δημιουργικότητά τους, οδηγεί σε μια καλύτερη συναισθηματική ισορροπία προκαλώντας περισσότερο ενδιαφέρον για καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και προστασίας της υγείας του.

Οι παράγοντες επιτυχίας: Υπευθυνότητα και συμμετοχή του ατόμου στο πρόγραμμα

Εκτός από τη συμμετοχή του Διαπολιτισμικού Διαμεσολαβητή το βασικό σε όλο τον προγραμματισμό είναι η συμμετοχή του ατόμου στις διαδικασίες του προγράμματος, του επιτρέπει να θεωρεί ότι έχει λόγο στο πρόγραμμα. Το γεγονός ότι η δράση ξεκινά από τον ίδιο, το καθιστά υπεύθυνο, δυναμικό, σίγουρο για τον εαυτό του και πιο ευαίσθητο για την καλή πορεία της εξέλιξης του προγράμματος.

Κοινωνικό Δίκτυο Ποιότητας

Εμπεριέχει την αναγκαιότητα υποστήριξης, πλαisiώσης και ενθάρρυνσης κάθε ατόμου σε δύσκολες καταστάσεις. Παράγοντας επιτυχίας που θα συμβάλλει είναι η συμμετοχή ατόμων στο κοινωνικό πλαίσιο του ατόμου. Η συμμετοχή του κοινωνικού περιβάλλοντος στο πρόγραμμα προωθεί την έννοια της υπευθυνότητας, δηλαδή ότι το οικογενειακό

περιβάλλον είναι εξίσου υπεύθυνο με την πολιτεία να προσφέρει άμεση βοήθεια ή συμβουλές στο άτομο, το οποίο αντιμετωπίζει προβλήματα. Έτσι καταπολεμάται η περιθωριοποίηση.

Συμμετοχή του ατόμου στις κοινωνικές δραστηριότητες της τοπικής κοινωνίας

Οι διάφοροι φορείς της τοπικής κοινωνίας (κοινωνικοί-πολιτισμικοί) ενδυναμώνουν το κοινωνικό δίκτυο του ατόμου. Δίνοντας ένα χώρο έκφρασης και ανταλλαγής απόψεων, το άτομο αισθάνεται λιγότερο μόνο στις δυσκολίες του και αντλεί ενθάρρυνση να τις ξεπεράσει.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τις δυτικές κοινωνίες τις διαπερνά η αντίληψη ότι για κάποια άτομα δεν ισχύει η αρχή της ισότητας στην αξιοπρέπεια επειδή μπορεί να είναι γυναίκες, μαύροι, ή φορείς διαφορετικής κουλτούρας. Παρότι ο πολιτισμός παράγει υποτιμητικές εικόνες τους, η συζήτηση επικεντρώνεται στο πως μπορεί η κοινωνία να αντιταχθεί στα στερεότυπα, να αντιδράσει στις προσβολές και να άρει τους περιορισμούς σεβόμενη την ιδιαιτερότητα. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης χρειάζεται η συνειδητοποίηση ότι η δική μας η ταυτότητα δεν είναι παρά μια ανάμεσα σε πολλές. Έτσι το ενδιαφέρον για την προστασία της κάθε ιδιαιτερότητας και της κληρονομιάς της, πρέπει να περάσει μέσα από τον σεβασμό προς την συνύπαρξη ο οποίος βοηθά στην απονομή δικαιοσύνης και θέτει τις βάσεις μιας δημιουργικής ανταλλαγής. Αφού η αξία της οποιασδήποτε εθνικής ταυτότητας στηρίζεται στα χαρακτηριστικά της ιδιαιτερότητας και μοναδικότητας, κάθε τι διαφορετικό, μη οικείο εγείρει φόβους για υποτίμηση του εαυτού. *Bourdieu*: “*μας αρέσει να ταυτιζόμαστε με ένα εξημμένο alter ego. Είναι πιο δύσκολο να αναγνωρίσουμε στους “άλλους”, εκ πρώτης όψεως τόσο ξένους, ένα εγώ το οποίο δεν θέλουμε να γνωρίζουμε.*”(1985,σ 79). Το να είμαστε υποχρεωμένοι να ζούμε μαζί με άλλους είναι μοναδική ευκαιρία να αναγνωρίσουμε και να αναστοχαστούμε πάνω στον εαυτό μας.

Όλη η φιλολογία που αναπτύχθηκε, με αφορμή το θέμα της μετανάστευσης, γύρω από τη διαφορετικότητα, προτάσσοντας τον πολιτισμό ως ερμηνευτικό εργαλείο κατανόησης των κοινωνιών μας, προκάλεσε τη θεωρητική και πολιτική ενίσχυση του νεορατσισμού ο οποίος υποστηρίζει τις σχέσεις *ανισότιμων* μερών της ίδιας κοινωνίας.

Η συζήτηση περί σεβασμού της διαφορετικότητας στην Ελλάδα και οι αλλαγές που θα μπορούσαν να συντελεστούν μέσα από αλλαγές των στάσεων του πολιτικού συστήματος εστιάζονται σε τρεις άξονες: Πρώτον η αποδοχή της θα σημάνει την αναγνώριση και την ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς όλων των εθνοτήτων που άκμασαν στον ελλαδικό χώρο. Δεύτερον σε σχέση με το παρόν θα σημάνει τη συνειδητοποίηση ότι η πολιτισμική ομοιογένεια δεν είναι αναγκαία προϋπόθεση για τη λειτουργία μιας δημοκρατίας. Τρίτον όσο αφορά το μέλλον συνεπάγεται τον έμπρακτο σεβασμό όλων των πολιτισμικών ομάδων που εγκαθίστανται στη χώρα μας και την

απαγκίστρωση από την αναπαραγόμενη κληρονομιά του παρελθόντος που εμμένει στην αφομοίωση του διαφορετικού και απαιτεί ισοπεδωτική ομοιομορφία.

Συνολικά τα αιτήματα για αναγνώριση και προστασία που θέτουν οι διάφορες πολιτισμικές ομάδες πρέπει να βρίσκονται σε μια συνεχή διαδικασία επαναδιαπραγμάτευσης με τις παγιωμένες πολιτισμικές πρακτικές. Οι πολιτισμικές κοινότητες --είτε προέρχονται από την πλευρά των μεταναστών, είτε των γηγενών-- θα πρέπει να αναγνωρίσουν ότι δεν μπορούν να διατηρούν μια «κλειστή» αντίληψη της κουλτούρας τους, αλλά ότι αυτή πρέπει να βρίσκεται σε μια συνεχή διαδικασία επαναδιαπραγμάτευσης, αλληλεπίδρασης και αλληλοεπιρροής. Μέσα σ' ένα κοινωνικό δίκτυο ανύπαρκτο ή αναποτελεσματικό που ενισχύεται μέσω του στίγματος και των διακρίσεων θίγεται η βασικότερη συνιστώσα της κοινωνικής ζωής, η δημόσια υγεία. Η πρόσβαση στην περίθαλψη και την πρόληψη είναι αναφαίρετο δικαίωμα όλων και η οποιαδήποτε άρνηση ή αδράνεια σ' αυτό το χώρο είναι προβληματική. Η βελτιωμένη πρόσβαση στο σύστημα υγείας σε συνδυασμό με τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, και την απαραίτητη απόκτηση εγγράφων είναι οι εκ των ουκ άνευ προϋποθέσεις για τη διατήρηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Παρότι η υγεία και η ασθένεια είναι παγκόσμιες έννοιες, ο ορισμός της υγείας, η ερμηνεία των συμπτωμάτων, η θεραπεία και η αποκατάστασή της είναι πολιτισμικά καθορισμένη εφόσον οι μετανάστες φέρουν μαζί τους τις δικές τους πολιτισμικές πεποιθήσεις και πρακτικές αναφορικά με την υγεία και την ασθένεια που πολλές φορές έρχονται σε σύγκρουση με τα δυτικά πρότυπα. Η συγκεκριμένη συνθήκη χρήζει υγειονομικού προσωπικού που θα λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες της κουλτούρας αλλά και την κατάσταση ψυχολογικής διάσπασης στην οποία κατά κανόνα βρίσκονται οι μετανάστες και η οποία προκαλείται από την έλλειψη της αίσθησης του οικείου χώρου, της *ομηρικής πατρίδας* και της ανασφάλειας που αυτή δημιουργεί. Αυτό που χρειάζεται είναι κάποια μορφή συνταγματικής δημοκρατίας που να προσφέρει μια τέτοια πολιτική που δεν θα βασιζείται στις έννοιες της τάξης, της φυλής, της εθνότητας, του φύλου ή της εθνικότητας αλλά στις ίσες ελευθερίες, τις ίσες ευκαιρίες και στην ισότιμα μοιρασμένη ατομική ευθύνη των δημοκρατικών πολιτών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Althusser, L. (1983). *Θέσεις* (Ξ. Γιαταγκίνας, Trans.). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimentions of Globalization*. Minneapolis: University of Minesota Press.
- Appiah, A. (2009). Ταυτότητα, αυθεντικότητα και επιβίωση. Πολυτισμικές κοινωνίες και κοινωνική αναπαράγωγή. In T. Taylor (Ed.), *Πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Πόλις.
- Barth, F. (1995). Les groupes ethniques et leurs frontieres. In P. Poutignat & J. Streiff-Fenart (Eds.), *Theories de l' ethnicite*. Paris: PUF.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards New Modernity*. London: Sage.
- Bell, D. (1975). Ethnicity and Social Change. In N. Glazer & D. Mounihan (Eds.), *Ethnicity, Theory and Experience* (pp. 141-174). Cambridge, Massachusets: Harvard University Press.
- Berry, J. (2005). Conceptual approaches to acculturation. In K. Chun, P. Organista & G. Marin (Eds.), *Acculturation: Advances in theory, measurement and applied research* (pp. 17-38). Washington: American Psychological Association.
- Berry, J. (2006). Stress perspectives on acculturation. In D. Sam & J. Berry (Eds.), *Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp. 43-58). Cambridge: Cambridge University Press.
- Berry, J., & Kim, U. (1988). Acculturation and mental health. In P. Dasen, J. Berry & N. Sartorius (Eds.), *Health and cross-cultural psychology* (pp. 207-238). New York: Sage Publications.
- Bhugra, D. (2003). Migration and depression. *Acta Psychiatrica Scandinavia, supp 418*, 62-67.
- Bhugra, D., & Gupta, S. (2011). *Migration and mental health*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1980). L'identité et la représentation. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 35(Novembre), 63-72.
- Cowan, J. (2000). *Macedonia: The Politics of Identity and Difference*. London: Pluto Press.
- CPT. (2010). Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 29 September 2009. Strasbourg: European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or

- Degrading Treatment or Punishment.
- Cuche, D. (2010). *La notion de culture dans les sciences sociales*: La DΓ©couverte.
- Gellner, E. (2002). *Εθνικισμός, Πολιτισμός, Πίστη και Εξουσία* (Α. Παπαδάκη, Trans.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Herzfeld, M. (1991). *A Place in History: Social and Monumental Time in Cretan Town*. Princeton: Princeton University Press.
- Heywood, A. (2007a). *Εισαγωγή στην Πολιτική*. Αθήνα: Πόλις
- Heywood, A. (2007b). *Πολιτικές Ιδεολογίες*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Kitayama, S., & Cohen, D. (Eds.). (2007). *Handbook of Cultural Psychology*. New York: Guilford.
- Kymlicka, W. (2007). *Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας*. Αθήνα: Πόλις.
- Leininger, M. (1970). *Nursing and Anthropology: Two Words to Blend*. New York: John Wiley & Sons.
- Liederson, S. (1972). Stratification and ethnic groups. In A. Richmond (Ed.), *Readings in race and ethnic relations*. Oxford, New York, Sidney: Pergamon Press.
- MSN. (2010). Αθήνα μια πόλη σε Ανθρωπιστική Κρίση from <http://mdmgreece.gr/Δελτία-Τύπου/Αθήνα-μια-πόλη-σε-Ανθρωπιστική-Κρίση>
- Richmond, A. (Ed.). (1972). *Readings in race and ethnic relations*. Oxford, New York, Sidney: Pergamon Press.
- Sam, D., & Berry, J. (Eds.). (2006). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Schulze, B., Trummer, U., Krajic, K., & Pelikan, J. (2003). Needs assessment – European cross analysis. Summary of problem areas (pp. 1-10). Vienna: Ludwig Boltzmann Institute for the Sociology of Health and Medicine, WHO Collaborating Centre for Health Promotion in Hospitals and Health Care, Migrant-friendly Hospitals.
- Smith, A. (2000). *Εθνική Ταυτότητα* (Ε. Παππά, Trans.). Αθήνα: Οδυσσεύς.
- Taylor, C. (1997). *Πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κάλβος.
- Travaline, J., Ruchinkas, R., & D'Alonzo, G. J. (2005). Patient-physician communication: Why and how. *J Am Osteopath Assoc*, 105, 13 –18.

- UEHR, U. R. I. ο. U. E. a. H. R. (2006). *Equality in Health: Greek National Report*. Paper presented at the IOM, Athens.
- WHO. (1986). *First International Conference on Health Promotion*. Paper presented at the First International Conference on Health Promotion, Ottawa, Ontario, Canada.
- WHO, D. ο. H. S. a. I. ο. t. I.-E. a. R. C. (2010). *WORLD HEALTH STATISTICS 2010*. In T. Boerma & C. AbouZahr (Eds.), (pp. 177). Geneva: World Health Organization.
- Αντερσον, Μ. (1997). *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού* (Π. Χαντζαρούλα, Trans.). Αθήνα Εκδόσεις Νεφέλη.
- Βεντούρα, Λ. (2011). *Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα. Διαδικασίες αφομοίωσης, ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού*. Αθήνα: Νήσος.
- Γαϊτανίδου, Ε. (2000). *Η περίθαλψη του μετανάστη ασθενή στην Ελλάδα: Η περίπτωση των νοσοκομείων του ΕΣΥ*, Αθήνα.
- Γονιδάκης, Φ. (2011). *Επιπολιτισμός και Ψυχική Υγεία Τμητικός Τόμος Καθηγητού Γ. Χριστοδούλου*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Γρωπα, Ρ. (2011). *Ελληνική οικονομία και μετανάστευση: μύθοι και πραγματικότητες. ΕΛΙΑΜΕΠ, 19 Οκτωβρίου*. Retrieved from <http://blogs.eliamep.gr/gropas/elliniki-ikonomia-ke-metanastefsi-mithi-ke-pragmatikotites/>
- Κατέρη, Ε., & Καραδήμας, Ε. (2009). *Η Επίδραση της Κατασκευής του Εαυτού στον Επιπολιτισμό των Αλβανών και Ινδών Μεταναστών στην Ελλάδα: Οι Επιπτώσεις στην Ψυχική Υγεία. ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ, 16(3), 302-320.*
- Κόντης, Α. (2000). *Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής αλλοδαπών μεταναστών*. In Σ. Κωνσταντινίδης & Θ. Πελαγίδης (Eds.), *Η Ελλάδα στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κοντόνη, Μ. (2008). *Προσβασιμότητα και χρήση υπηρεσιών υγείας από τους μετανάστες σε ένα τριτοβάθμιο γενικό νοσοκομείο*. Αθήνα: Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κουράκος, Μ., & Καυιά, Θ. (2007). *Ο νοσηλευτής Νεφρολογίας δέκτης διαπολιτισμικών επιδράσεων. ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ, 46(3), 355-361.*
- Κρητικίδης, Γ. (2004). *Νέα Γυναίκα και απασχόληση*. Αθήνα: Ενημέρωση ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Λιακος, Α. (2005). *Πως στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.
- Μανομενίδης, Γ. (2009). *Απόψεις νοσηλευτικού προσωπικού για ασθενείς με διαφορετική*

- πολιτισμική προέλευση. *Νοσηλευτική*, 48(4), 439-446.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., & Γιαζόν, Ε. (2005). Μετανάστευση και υγεία- πρόνοια. Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης- Προκλήσεις και προοπτικές βελτίωσης. Αθήνα: ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
- Μαρούκης, Θ. (2012). Τα κέντρα κράτησης των μεταναστών ανα την Ελλάδα και η σημασία τους. *ΕΛΙΑΜΕΠ*, 15.
- Μαρούκης, Θ., & Συρρή, Δ. (2010). Παράτυποι μετανάστες στους Νομούς Έβρου και Ροδόπης: μία κοστοβόρα ανθρωπιστική κρίση στο παζλ της σημερινής Ελλάδας. *ΕΛΙΑΜΕΠ*, 19 Οκτωβρίου. Retrieved from <http://blogs.eliamep.gr/admin/paratipi-metanastes-stous-nomous-evrou-ke-rodopis-mia-kostovora-anthropistiki-krisi-sto-pazl-tis-simerinis-elladas-thenos-maroukis-ke-despina-sirri/>
- Μπάγκαβος, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (2003). Μεταναστευτικές Τάσεις & Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική Retrieved from http://www.ingsee.gr/sitefiles/studies/MELETH_15.pdf
- Μπεζεβέγκης, Η. (2008). *Μετανάστες στην Ελλάδα: Επιπολιτισμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*. Αθήνα: ΙΜΕΠΟ.
- Μωραΐτου, Μ., & Λαμάϊ, Ε. (2007). Μελέτη στη μαιευτική φροντίδα των Αλβανίδων που διαμένουν στην Ελλάδα. *Το Βήμα του Ασκληπιού*, 6, 1-8.
- Παλτόγλου, Ε., & Τράντα, Ε. (2009). *Πολιτισμικές διαφοροποιήσεις στην υγεία: Μελέτη αναγκαιότητας προσαρμογής των λειτουργιών υγείας σ' ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον*. Paper presented at the Κοινωνία και Υγεία Κύπρος.
- Παπαδόπουλος, Ρ. (2005). *Διαπολιτισμικές διαδρομές Παλινόστηση και Ψυχοκοινωνική προσαρμογή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαταξιαρχης, Ε. (2006). *Περιπέτειες της ετεροτητας. Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξανδρεια.
- Παραλίκας, Θ., Τσαβέλας, Γ., Ραφτόπουλος, Β., Παπαθανασίου, Ι., Λαχανά, Ε., & Κυπαρίση, Γ. (2005). Διερεύνηση της συμπεριφοράς των Τσιγγάνων της Θεσσαλίας σε θέματα υγείας. *Νοσηλευτική*, 44(3), 364-371.
- Παυλόπουλος, Β., & Μπεζεβέγκης, Η. (2008a). Διεργασίες επιπολιτισμού των μεταναστών. In Η. Μπεζεβέγκης (Ed.), *Μετανάστες στην Ελλάδα: Επιπολιτισμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (pp. 54-71). Αθήνα: ΙΜΕΠΟ.
- Παυλόπουλος, Β., & Μπεζεβέγκης, Η. (2008b). Θεωρητικές προσεγγίσεις για τη μετανάστευση και τον επιπολιτισμό. In Η. Μπεζεβέγκης (Ed.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*:

- Επιπολιτισμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (pp. 17-37). Αθήνα: ΙΜΕΠΟ.
- Παύλου, Μ. (2006). Η ένταξη των μεταναστών: από τη 'νομιμοποίηση' έως την ισότιμη συμμετοχή. *ΕΛΙΑΜΕΠ*. Retrieved from
- Πετμεζίδου, Μ., & Παπαθεοδώρου, Χ. (2004). *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας.
- Πετράκου, Η., Ξανθάκου, Γ., & Καίλα, Μ. (2006). Μετανάστες και προβλήματα προσαρμογής στην ελληνική κοινωνία. In Π. Κορδούτης & Β. Παυλόπουλος (Eds.), *Πεδία έρευνας στην Κοινωνική Ψυχολογία*. Αθήνα: Ατραπός.
- Πετράκου, Η., Ξανθάκου, Γ., & Καίλα, Μ. (2006). Μετανάστες και προβλήματα προσαρμογής στην ελληνική κοινωνία. In Π. Κορδούτης & Β. Παυλόπουλος (Eds.), *Πεδία Έρευνας στην Κοινωνική Ψυχολογία* (pp. 87-107). Αθήνα: Ατραπός.
- Πολυχρονοπούλου, Ο. (2011). *Διαπολιτιστική φροντίδα Υγείας και μετανάστες*. Paper presented at the ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΕΙ ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ, ΑΘΗΝΑ.
- Συρρή, Δ. (2011). Το σύνορο του έβρου και οι όροι της 'ασφάλειας' *ΕΛΙΑΜΕΠ*, 13 *Ιανουαρίου*. Retrieved from <http://blogs.eliamep.gr/dsyrr/fo-sinoro-tou-evrou-ke-i-ori-tis-asfalias-despina-sirri/>
- Τζούμα, Α. (2006). *Εκατό χρόνια νοσταλγίας:το αυτοβιογραφικό αφήγημα Έθνος*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Χριστόπουλος, Δ. (2002). *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας*. Αθήνα: Κριτική.
- Χριστόπουλος, Δ. (2002). *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας. Όψεις της Ελληνικής, Βαλκανικής και Ευρωπαϊκής εμπειρίας*. Αθήνα: Κριτική.